

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องเทพในพุทธปรัชญาเถรวาท

๒.๑ ความหมายของคำว่าเทพ

คำว่า “เทพ” มาจากศัพท์เดิมว่า “เทวะ” แปลว่า “การเล่น, บูชา”^๑ ในอภิธานปิฎกปิฎกาสุจิ ได้ให้รูปวิเคราะห์ความหมายของคำ “เทวะ” หรือเทพไว้ว่า “ทิพฺพนฺติ กิพฺพนฺติ วุฑฺธิ คจฺจนฺติ โลกา อเนนาคิ เทโว”^๒ ที่ชื่อว่าเทวะ หรือเทพ ก็เพราะอรรถว่าเล่น รื่นเริง คือ ย่อมไปสู่ความเจริญจากโลกนี้ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้นิยามความหมายของคำ “เทพ” ไว้ว่า “พวกชาวสวรรค์ที่มีดาทิพย์ ภูทิพย์ และกินอาหารทิพย์ ”.^๓ ส่วนพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายของคำ “เทพ” ไว้ว่า “หมู่เทพหรือชาวสวรรค์เป็นคำรวมเรียกชาวสวรรค์ทั้งเพศชายและเพศหญิง ”^๔ อย่างไรก็ตามคำว่า “เทพ” ตามรูปศัพท์ที่มีความหมายว่า “การเล่นและบูชา” ในที่นี้จะได้อธิบายความหมายพร้อมทั้งวิเคราะห์เนื้อหาสาระสำคัญของคำว่า “เทพ” ตามนัยที่แปลว่า การเล่นและการบูชาโดยสังเขปดังต่อไปนี้

สวรรค์ หรือ สักกะ แปลว่า “โลกที่เลอเลิศเพียบพร้อมไปด้วยกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอันน่าปรารถนา น่าใคร่ สวรรค์คือ โลกที่งดงามเพียบพร้อมด้วยสิ่งที่ดีและสิ่งที่เป็นบุญ”^๕ สวรรค์นั้นเป็นที่อยู่ของเทพ เป็นเขตแดนแห่งความสุขของหมู่สัตว์ที่มาจากเกิดด้วยกุศลกรรมบางอย่าง เรียกสัตว์พวกนี้ว่า “เทพ” เพราะเป็นบุคคลจำพวกเล่นสนุกสนาน ดังข้อความว่า

....ชื่อว่า เทวะ เพราะเล่นด้วยกามคุณ ๕ หรืออุทธีวิเศษนานาชนิดเล่นด้วยอานุภาพของตน มีความรุ่งเรืองสว่างไสวดำเนินไปในอากาศ เป็นผู้ที่มนุษย์ยึดถือเอาว่าเป็นที่พึงควรแก่การสรรเสริญ ชื่อว่าเทวะ เพราะเพลิดเพลินเล่นด้วยกามคุณหรืออยู่ในกามคุณ เป็นผู้รุ่งเรืองด้วยอานุภาพแห่งบุญที่กระทำไว้ จะไปในที่ไหนถึงงดงามมีความโดดเด่นจะปรารถนาสิ่งใด

^๑ กรมวิชาการ, สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, (พระนคร; กรุณา, ๒๕๑๑). หน้า ๕๖๖.

^๒ ศรี นาคะประทีป, บาลี อภิธานปิฎกและสุจิ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๔). หน้า ๕๒๓.

^๓ สำนักราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๐๔.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ : ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๑.

^๕ พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), นรกและสวรรค์ในพุทธปรัชญาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔, หน้า ๓๐.

ก็ได้สมดังปรารถนาทุกประการ ...^๖ ดังนั้นความบันเทิงด้วยความสุขของเทพนี้ จึงเป็นความหมายตามรูปศัพท์ของคำว่า เทพ ที่แปลว่าการเล่น

เทพ ในความหมายของคำว่า บุษานี้ หมายถึงเทพที่มนุษย์บางพวกได้ยึดถือเป็นที่พึ่งทางใจ ในความหมายนี้ได้แก่ สิ่งที่น่าเชื่อถือเป็นทักษิณด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพ เทพจึงเป็นที่เคารพนับถือของพวกมนุษย์ โดยที่มนุษย์ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเทพว่าเป็นผู้วิเศษและมีฤทธิ์เดชมาก ดังข้อความว่า

... ในลัทธิศาสนาที่มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล เขาเชื่อว่ามิเทพใหญ่ผู้น้อยมากมาย และมีเทพสูงสุดเป็นผู้สร้างโลกและบันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งมนุษย์ไม่มี ทางจะเจริญเลิศล้ำกว่าเทพนั้น ได้มนุษย์จึงสร้างความสัมพันธ์กับเทพด้วยวิธีอ่อนน้อมขอความช่วยเหลือด้วยวิธีการต่างๆ เช่น สวดสรรเสริญ ยกย่อง สดุดี บวงสรวง สังเวช บุษายัญ เป็นการปรนเปรอเอาอกเอาใจหรือไม่ก็ใช้วิธีเรียกร้องความสนใจ บีบบังคับให้เห็นใจ เชิงเร้าให้เกิด ความร้อนใจจนเทพทนไม่ได้ต้องหันมาดูแลหาทางแก้ไขหรือสนองความต้องการให้ทั้งนี้โดยใช้วิธีข่มขู่ บีบบั่นลงโทษทรมานตนเอง ที่เรียกว่าประพฤติพรตและบำเพ็ญตบะต่างๆ...^๗

นอกเหนือจาก เทพ ที่มนุษย์เคารพนับถือที่เป็นชาวสวรรค์แล้ว คำว่า บุษายังหมายถึงสิ่งของที่มนุษย์เคารพนับถือทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของเหล่านั้นจะมีชีวิตหรือไม่ก็ตาม หรืออาจกล่าวได้ว่า อะไรก็ตามที่มนุษย์นับถือจัดเป็นเทพทั้งหมด ดังพระบาลีที่มาในจูฬนิตเทส ว่า

...คำว่า เทวดานี้ ความว่า อาชีวกเป็นเทพของอาชีวกสาวก นิครนถ์เป็นเทพของพวกนิครนถ์สาวก ชฎิลเป็นเทพของพวกชฎิลสาวก ปรีพาชกเป็นเทพของพวกปรีพาชกสาวก คานสเป็นเทพของพวกประพฤติธัสพรต โกลเป็นเทพของพวกประพฤติโสพรต สุนัขเป็นเทพของพวกประพฤติกุฑพรต กาเป็นเทพของพวกประพฤติกากพรต ไฟเป็นเทพของพวกประพฤติกลิพรต พวกเทพเป็นเทพของประพฤติเทพพรต ทิศทั้งหลายเป็นเทพของพวกประพฤติทิศพรต พระทักษิณโย บุกคณผู้สมควรแก่ ไทยธรรมของชนเหล่าใด ก็เป็นเทพของชนเหล่านั้น เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า กษัตริย์...พราหมณ์...เทพทั้งหลาย”^๘

จากพระบาลี ดังกล่าวมานี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญที่เกี่ยวกับความหมายของคำว่าเทพไว้มากมายดังนั้นคำว่า “เทพ” จึงได้แก่สิ่งที่มีมนุษย์นับถือเป็นทักษิณของตนๆ กล่าวคือ มนุษย์พวก

^๖ กรมศิลปากร, จักรกภาพที่ปี่, (กรุงเทพฯมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เนทริลเอ็ก-เพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๓๑-๑๓๒.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม: ฉบับปรับปรุงขยายความ, หน้า ๔๖๘.

^๘ พ.ญ. ๓๐/๑๒๐/๔๒.

ไหนนับถือสิ่งใดเป็นทักษิณัย^๕ สิ่งนั้นก็เป็นเทพของพวกนั้น ตามความเชื่อถือของคนในสมัยพุทธกาล ได้แบ่งเทพออกเป็น ๕ ประเภท คือ

(๑) นักบวช นักพรต (ascetics) เช่น อาชีวกเป็นเทพของสาวกอาชีวก นิครนถ์ ชฎิล ปริพาชก คาสส ก็เป็นเทพของสาวกนิครนถ์เป็นต้นเหล่านั้นตามลำดับ

(๒) สัตว์เลี้ยง (domestic animals) เช่น ช้างเป็นเทพของพวกประพติพรตบุชาช้าง ม้า โค ไก่ กา เป็นต้น ก็เป็นเทพของพวกถือพรตบุชาสัตว์นั้นๆ ตามลำดับ

(๓) ธรรมชาติ (physical forces and elements) เช่น ไฟเป็นเทพของพวกประพติพรตบุชาไฟ ไฟ แก้ว มณี ทิศ พระจันทร์ พระอาทิตย์ เป็นเทพของผู้ถือพรตบุชาสิ่งนั้นๆ ตามลำดับ

(๔) เทพชั้นต่ำ (lower gods) เช่น นาคเป็นเทพของพวกประพติพรตบุชานาค ครุฑ ยักษ์ คนธรรพ์ เป็นเทพของผู้ถือพรตบุชานาคเป็นต้นเหล่านั้นตามลำดับ (พระภูมิ จัดเข้าในข้อนี้)

(๕) เทพชั้นสูง (higher gods) เช่น พระพรหม เป็นเทพของพวกประพติพรตบุชาพระพรหม พระอินทร์ เป็นเทพของผู้ถือพรตบุชาพระอินทร์ เป็นต้น^๖

๒.๒ บริบทของเทพในศาสนาเทวนิยมในอินเดียสมัยโบราณ

สำหรับความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในปรัชญาเทวนิยมในอินเดียโบราณโดยเฉพาะในปรัชญาพระเวทหรือปรัชญาอุปนิษัทนั้นถือว่ามีการพัฒนาการมาจากความเชื่อของชาวอารยันที่เชื่อเรื่องวิญญาณนิยมโดยเฉพาะความเชื่อเรื่องพระอินทร์ว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุดและในระยะต่อมาความเชื่อดังกล่าวก็ได้พัฒนามาเป็นความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งความเชื่อเรื่องเทพเจ้านั้น ได้มีป รากฏารายชื่อเทพเจ้าหรือความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในคัมภีร์ที่สำคัญหลายเล่ม ที่มีพัฒนาการมาตามลำดับ ซึ่งนอกจากเราจะแบ่งคัมภีร์พระเวทได้เป็น ๔ คัมภีร์แล้วก็ยังพบว่านักวิชาการฝ่ายอินเดียศึกษาก็ได้จัดแบ่งคัมภีร์ในยุคพระเวทต่อไปถึงยุคหลังคือยุคอุปนิษัทและยุคอวตารได้เป็น ๒ ประเภท คัมภีร์ คือ

๑. คัมภีร์ประเภทศรุตี ก็ได้แก่คัมภีร์พระเวททั้ง ๔ ดังนั้น ได้อธิบายมาแล้วสาเหตุที่เรียกว่าศรุตีเพราะคัมภีร์เหล่านี้เป็นคัมภีร์ที่ได้รับการเปิดเผยจากพระเป็นเจ้าโดยตรง

๒. คัมภีร์ประเภทสมมฤติ หมายถึง คัมภีร์ชั้นสอง แปลตาม ศัพท์ว่าสิ่งที่จำไว้ได้เป็นสิ่งที่จำสืบทอดกันมาอันเป็นผลพวงมาจากพระเวทอีกทอดหนึ่งซึ่งคัมภีร์ประเภทนี้มีอยู่ด้วยกัน ๔ คัมภีร์ คือ

(๑) คัมภีร์ธรรมศาสตร์ เป็นตำรากฎหมายเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามนุธรรมศาสตร์ เพื่อวางระเบียบการประพติของประชาชนในสังคมฮินดูผู้แต่งคือ มนุ, ยาชญวาลกยะ และปราชระ

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐๓.

(๒) คัมภีร์อิติहाส คือ คัมภีร์ว่าด้วยวีรกรรมของวีรบุรุษ ได้แก่ มหาภายุรยามะ และมหาภารตะ ซึ่งเป็นแบบอย่างของชาวฮินดูที่พึงปฏิบัติตาม

(๓) คัมภีร์ปุราณะ เป็นคัมภีร์ว่าด้วยเรื่องของเทพนิยาย พงศาวดาร นิทานต่าง ๆ เป็นคัมภีร์ที่ชาวบ้านโดยทั่วไปรู้จัก

(๔) คัมภีร์อาตมะ เป็นคัมภีร์ว่าด้วยการบูชาเทพเจ้า พร้อมทั้งข้อปฏิบัติแย่งออกได้ เป็น ๓ ประเภท คือ ๑.) ไยณะวะ – อาคมมีพระวิษณุเป็นหลัก ๒.) ไสวะ – อาคมมีพระศิวะ เป็นหลัก และ ๓.) ศักตะ – อาคมหรือดรันดระมีศักติ เทวี เป็นหลัก ซึ่งคัมภีร์เหล่านี้มีพระเวทเป็นหลัก^{๑๐} ของชาวอารยันและชาวดราวิเดียนหรือกลุ่มทาสซึ่งเป็นเจ้าของดินแดนโดยความเชื่อของชาวอารยัน นั้นมีความเชื่อแบบวิญญาณนิยม (Animism) ซึ่งเป็นความเชื่อเทพเจ้าตามธรรมชาติ ในยุคแรก ๆ กลุ่มอารยันมิได้มีการปฏิรูปคำสอนหรือความเชื่อที่หักล้างชนพื้นเมือง เดิม แต่ได้มีความพยายามที่จะผสมผสานกันกับความเชื่อดั้งเดิมให้มากที่สุด โดยความเชื่อของชาวอารยันก่อนการเกิดขึ้นของพระเวทนั้นจะมีลักษณะเป็นแบบพหุนิยมหรือ Poly theism คือเชื่อในเทพเจ้าหลายพระองค์ ซึ่งก็ถือได้ว่าความเชื่อในเทพเจ้าของชาวอารยันยุคแรกนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดขึ้นของศาสนาพราหมณ์ เทพเจ้าสำคัญของชาวอารยันในยุคแรกนั้นก็มียูทั้งหมด ๔ องค์ คือ

(๑) สวาตีรี หรือสวาตีระ เป็นเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์ เพราะชาวอารยันนั้นนับถือพระอาทิตย์มาก่อน

(๒) พระวรุณ เป็นเทพเจ้าแห่งสายฝนหรือความอุดมสมบูรณ์เป็นผู้กำหนด ท้องฟ้า และการตกของฝน พายุ หรือความแห้งแล้ง

(๓) พระอินทร์ เป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลก หรือผู้เป็นบ่อเกิดของโลก

(๔) พระยม เทพเจ้าแห่งความตาย^{๑๑} เป็นเทพเจ้าผู้คุมชะตาชีวิตของมนุษย์ในโลก ชีวิตเบื้องหลังแห่งความตาย

ในเทพเจ้า ทั้ง ๔ องค์นี้พระอาทิตย์ หรือสวาตีรีนี้ นเกิดก่อนต่อมาจึงเกิดมีเทพเจ้าแห่งฝน เรียกว่า พระวรุณ เมื่อมีพระอาทิตย์และพระวรุณแล้วก็ปรากฏว่ายังขาดเทพเจ้าผู้สร้าง ดังนั้น ชาวอารยันจึงสร้างหรือกำหนดให้มีพระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลก โดยชาวอารยันได้ยกให้พระ

^{๑๐} ภทรพร ศิริกาญจน์, ความรู้พื้นฐานทางศาสนา, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๗.

^{๑๑} ดนัย ไชยโยธา ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ ๒๕๔๐), หน้า ๔.

อินทร์เป็นเทพเจ้าสูงสุด ^{๑๒} ต่อจากนั้นจึงกำหนดให้ มีพระยมซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่ง ความตาย หรือ ผู้ปกครองชีวิตของมนุษย์ หลังจากตายไปแล้ว

ในเทพเจ้าทั้ง ๔ นี้ แม้ว่าจะเป็นเทพเจ้าของชาวอารยันมาแต่ดั้งเดิมแต่พอมาถึงยุคพระเวท เราก็จะพบว่า ชาวอารยันได้มีการผสมผสานความเชื่อของตนกับระบบความเชื่อของชาวพื้นเมือง (ดราวิเดียน) กล่าวคือความเชื่อเรื่องเทพเจ้าที่อยู่บนท้องฟ้าส่วนชาวดราวิเดียนเชื่อเรื่องการบูชาเทพเจ้าแห่งธรรมชาติด้วยการบูชา ดิน น้ำ ลม ไฟ ดังนั้น เมื่อมารวมเป็นพระเวท จึงมีการนำเอาพิธีกรรมการบูชาเทพเจ้าด้วยวิญญูชนำของเช่นสรวงไปเผาไฟ แล้วเพื่อให้ไฟนั้นลอยไป ถึงเทพเจ้ามาใช้ในการบูชาเทพเจ้าสวาหิตรี วรุณ อินทร์ หรือยม ตามความคิดของตนซึ่งก็ถือได้ว่าเป็นการผสมผสานความคิดความเชื่อที่เข้ากันได้เป็นอย่างดี

ในยุคพระเวทนั้นถือว่าเทพเจ้าที่มีความยิ่งใหญ่มากที่สุดก็คือพระอินทร์เพราะอยู่ในฐานะ พระผู้สร้างดังนั้นการบูชาเช่นสรวงในยุคนี้จึงมีการบูชาพระอินทร์เป็นหลักและโดยเฉพาะการบูชาด้วยน้ำจันท์หรือเหล้านั้นถือได้ว่าพระอินทร์ทรงโปรดมาก ดังนั้น จึงมีพิธีการบูชาพระอินทร์ด้วยน้ำโสมเป็นจำนวนมาก

นอกจากเทพเจ้า ๔ พระองค์นั้นแล้ว ในยุคพระเวทนี้ก็ได้มีการสร้างเทพเจ้าอีกหลาย พระองค์ขึ้นมาอีก ๓๓ พระองค์ โดยได้แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

(๑) เทพเจ้าบนพื้นโลก มี ๑๑ องค์ พระปถวิ พระอัค นิ พระสวัสวดี พระพฤหัสบดี และพระยม เป็นต้น

(๒) เทพเจ้าบนอากาศ มี ๑๑ องค์ มีพระอินทร์ พระรุทธ พระอาปามะ พระนปาดะ พระวายู พระปรชันยะ และพระมารู เป็นต้น

(๓) เทพเจ้าบนสวรรค์ มี ๑๑ องค์ มีพระทยาอุส พระวรุณะ พระ มิตระ พระสุริยะ หรือสวาหิตรี พระปธาน พระอัศวิน เทพียุษาและเทพราตรี เป็นต้น^{๑๓}

ในบรรดาเทพเจ้าทั้งหลาย นี้เราจะพบว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่นั้นก็เป็ผลจากการแต่งแต้มของพราหมณ์ ผู้เขียนคัมภีร์หรือแต่งคัมภีร์ เพื่อยกย่องความยิ่งใหญ่ของพระอินทร์หลายประการ เช่นมีปราสาทราชวัง มีช้างทรงชื่อ เอราวัน มี พระชายา ๔ องค์ คือ สุธัมมา สุชาดา สุนันทา และสุจิตรา หรืออินทราณี หรือสจี เพิ่มมามาก นอกนั้นยังมีนางฟ้าอีกเป็นจำนวนมากและใน

^{๑๒} พระอุครคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพฯ ฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๑๒) หน้า ๒๓.

^{๑๓} คณย์ ไชยโยธา ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, หน้า ๔.
สุนทร ณ รั้งยี่ ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๑), หน้า ๑๖.

เทพเจ้าบนสรวงสวรรค์นั้น พระอินทร์ถือว่า เป็นเทพเจ้านักรบมีพระวรุณเป็นผู้คอยจัดระเบียบจักรวาลเรียกว่าฤๅษะ คอยตรวจตราดูความประพฤติชีวิตของมนุษย์และคอยอารักขาพระอินทร์ ซึ่งคนจะกลัวพระวรุณมากกว่า พระอินทร์เพราะพระวรุณจะรู้ความประพฤติของมนุษย์ในทุกอย่าง ดังนั้น คนที่ทำความผิดแม้ว่าคนอื่นจะไม่รู้แต่ว่า พระวรุณจะรู้ จึงพากันกลัวพระวรุณมาก ส่วนพระอินทร์นั้นจะถือว่ามีความสำคัญกับกษัตริย์เพราะต้องเป็นเทพเจ้าที่คอยให้ชัยชนะแก่ตนดังนั้น เหล่าบรรดากษัตริย์ในยุคพระเวทจึงมักจะทำพิธีบวงสรวงพระอินทร์ก่อนออกรบทุกครั้ง แต่ในระยะต่อมา ความเป็นเทพเจ้านักรบของพระอินทร์ก็ เริ่มเสื่อมลงเพราะการรบกับอสูร นั่นก็ปรากฏว่าเพื่บ่่อยขึ้นทำให้ประชาชนไม่นิยมมากนัก^{๑๔}

ในเรื่องของเทพเจ้าหรือเรื่องเล่าปรัมปราของอินเดียที่ประสบในพระเวทนั้น ความจริงแล้วมิได้เป็นเรื่องที่พิสดารมากนัก เพราะบ่อเกิดเรื่องของเทพเจ้าในยุคพระเวทจนถึงปลายพระเวทต่อกับยุคพราหมณ์นั้นเรื่องราวของเทพเจ้านั้นล้วนมาจากการเขียนหรือแต่งขึ้นของพวกพราหมณ์ ที่ทำหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมหรือพราหมณ์ที่เข้าไปเป็นที่ปรึกษาของกษัตริย์ ซึ่งพราหมณ์ทั้งหลายจำเป็นต้องแต่งเรื่องราวที่มีความวิจิตรพิสดารเพื่อเป็นการเอาใจกษัตริย์นั่นเอง

สำหรับแนวคิดเชิงปรัชญาในยุคพระเวทนี้เราจะพบว่ามีคำศัพท์อยู่ ๓ คำ ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการพิจารณาถึงกรอบความคิดของศาสนาพราหมณ์ในยุคพระเวทนี้ได้ ซึ่งศัพท์ทั้ง ๓ คำนั้นก็คือ (๑) พหุเทวนิยม (Polytheism) (๒) อติเทวนิยม และเอกเทวนิยม (Monothdism) ใน ๓ คำศัพท์นี้คำว่า พหุเทวนิยม หมายถึง การนับถือเทพเจ้าเป็นจำนวนมากและประชาชนก็เชื่อว่าเทพเจ้าเหล่านั้นสามารถที่จะให้คุณให้โทษกับตนและสังคมได้ส่วนคำว่า อติเทวนิยมนั้นหมายถึงความคิดและความเชื่อว่ามิเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่เพียงองค์เดียวในบรรดาเทพเจ้าจำนวนมาก แต่ความคิดดังกล่าวจำกัดอยู่ในเฉพาะเวลาประกอบพิธีบูชา ญเท่านั้น^{๑๕} และคำว่า เอกเทวนิยม (Monotheism) นั้นหมายถึงความคิดและความเชื่อว่า เทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่มีเพียงองค์เดียว ในยุคพระเวทนั้นความคิดความเชื่อของบุคคลจะเป็นแบบพหุเทวนิยมและ อติเทวนิยม ส่วนเอกเทวนิยมจะถูกพัฒนาไปในช่วงของยุคพราหมณะ

กล่าวโดยสรุปสำหรับแนวคิดในเรื่องความคิดความเชื่อและหลักปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ในยุคพระเวทนั้นจะพบว่า ยุคพระเวทเริ่มขึ้นภายหลังจากการที่ชนเผ่าอารยันได้เข้ามาปกครองเหนือดินแดนของชาวดราวิเดียน แล้ว ซึ่งความเชื่อในสมัยดังกล่าวเน้นย้ำในเรื่องการบูชา

^{๑๔} หลวงวิจิตรวาทการ ศาสนาสากลเล่ม ๑ (กรุงเทพฯ: ศ.ธรรมกิติ ๒๕๑๒), หน้า ๑๒๐.

^{๑๕} แนวคิดนี้เสนอโดย Max Muller คุราเยลเย็ค ในสุนทร ฌ รั้งยี, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ หน้า ๒๐.

เทพเจ้าเป็นหลักและการบูชาดังกล่าวก็เป็นไปตามแนวทางของการสยบยอมหรืออ่อนน้อมเพื่อให้เทพเจ้าเมตตาและประทานพรให้แก่ตน

๒.๓ ลักษณะของเทวดา

พระพุทธปรัชญาได้แสดงให้เห็นว่า เทวดามีอยู่จริงและเป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่งที่แตกต่างจากมนุษย์ นั่นคือ เทวดาอยู่ในกำเนิดประเภทโอปปาติกะ คือ เกิดผุดขึ้น เมื่อผุดเกิดขึ้นแล้วก็จะตั้งอยู่ในวิหังสาวันทันทิ ส่วนคุณสมบัติของเทวดา ย่อมสืบเนื่องมาจากผลแห่งบุญกุศลที่ได้ บำเพ็ญไว้แล้ว เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์จึงส่งผลให้เสวยแต่ของที่เป็นของทิพย์ ๑๐ อย่างคือ

อายุทิพย์ วรรณทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์
รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โภกฐัพพทิพย์^{๑๖}

อย่างไรก็ตาม การที่จะศึกษาเรื่องเทวดาให้เข้าใจแจ่มแจ้งได้นั้นต้องอาศัยหลักฐานจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ และเมื่อต้องการทราบ ลักษณะของเทวดาก็ต้องเปรียบเทียบกับมนุษย์ เพราะภูมิของมนุษย์เป็นแหล่งสัตว์โลกทุกชนิดมาประกอบกรรมทั้งที่เป็นกุศลกรรม และอกุศลกรรม มนุษย์โลกเป็นภพที่เปิดโอกาสให้ทุกคนมาสร้างตัวให้เป็นคนดี หรือเป็นคนชั่วก็ได้ ทั้งนี้ คนที่ทำความดี เมื่อตายไป ก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์ และคนที่ทำความชั่ว เมื่อตายไป ก็จะไปเกิดในนรก ดังพระพุทธพจน์ ว่า

... พวกอบายมีหลายชั้น ชั้นเดียวกันก็มีบาปกรรมใกล้เคียงกัน พวกเทพก็มีหลายชั้นยิ่งกว่าอบาย มีคุณธรรมพื้นฐาน ประณีตลดหลั่นกันไปตามลำดับ ชั้นเดียวกันมีคุณธรรมใกล้เคียงกัน ส่วนโลกมนุษย์แดนเดียว นี่เป็นที่รวมของบาปกรรมและคุณธรรมทุกอย่างทุกระดับ มีคนชั่วซึ่งมีบาปกรรมหยาบหนา เหมือนดังขวานรกชั้นต่ำสุด และมีคนดีซึ่งมีคุณธรรมประณีต เท่ากับพรหมผู้สูงสุด ตลอดจนท่านผู้พ้นแล้วจากภพภูมิทั้งหลาย ซึ่งแม้แต่เหล่าเทพ มาร พรหม ก็เคารพบูชา ภาวะเช่นนี้นับได้ว่าเปี่ยมลักษณะของโลกมนุษย์ ที่เป็นวิสัยกว้างสุดแห่งบาปอกุศลและคุณธรรม^{๑๗}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวว่า แสดงให้เห็นว่า โลกมนุษย์เป็นสถานที่ที่กระทำความกรรมต่างๆ ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ผู้ที่ได้ไปถือกำเนิดเป็นเทวดาก็เพราะทำความดี คือ กายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต ส่วนผู้ทำ กรรมชั่วย่อมไปเกิดในนรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน ซึ่งขึ้นอยู่กับกรรมของตน และการที่พวกมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับเทวดานั้น ก็เพื่อผลทางการปฏิบัติ กล่าวคือพวกมนุษย์หวังพึ่งเทวดา และขออำนาจลบล้างเคราะห์ต่างๆ จากเทวดา ด้วยเห็นว่าเทวดาเป็นผู้มีอิทธิ

^{๑๖} พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร), ภูมิวิลาสินี, หน้า ๒๘๗.

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงขยายความ, หน้า ๔๖๗.

ปาฏิหาริย์ ในด้านความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างมนุษย์กับเทวดา บางอย่างมนุษย์ก็ดีกว่าเทวดา แต่บางอย่างเทวดาก็ดีกว่ามนุษย์ สม ด้วยพระพุทธพจน์ที่ปรากฏในอังคุต รนิกาย นวกนิบาต ที่ พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบระหว่างมนุษย์ชาวชมพูทวีปกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เทวดาชั้นดาวดึงส์ ประเสริฐกว่าพวกมนุษย์ชาวอูตรกุรุทวีป และพวกมนุษย์ชาวชมพูทวีป ด้วยฐานะ ๓ ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณทิพย์ สุขทิพย์ ดูกรภิกษุทั้งหลาย เทวดาชั้นดาวดึงส์ ประเสริฐกว่าพวกมนุษย์ชาวอูตรกุรุทวีป และพวกมนุษย์ชาวชมพูทวีป ด้วยฐานะ ๓ ประการ นี้แล^{๑๔}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวมานี้ชี้ให้เห็นว่า เทวดาชั้นดาวดึงส์ประเสริฐกว่ามนุษย์เพราะมี อายุ วรรณะ สุข อันเป็นทิพย์ แต่มนุษย์ประเสริฐกว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์เพราะความเป็นผู้กล้าหาญ ความเป็นผู้มีสติ และสามารถประพฤติ พรหมจรรย์อันยอดเยี่ยมได้ แม้จะมีอายุ วรรณะ สุข เพียงน้อยนิดก็ตาม นี่คือการแตกต่างระหว่างมนุษย์กับเทวดา ดังนั้นเมื่อประมวลรายละเอียดจากหลักฐาน จากพระไตรปิฎก หรือคัมภีร์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องก็สามารถยืนยันได้ว่า รูปร่างหน้าตาของ เทวดาในส่วนที่เป็นรูปธรรม ก็เหมือนกันกับมนุษย์ จะแตกต่างกันก็ตรงที่เทวดาประณีตกว่า เพราะ เทวดามีกายทิพย์ แต่เมื่อเปรียบเทียบโดยคุณธรรม หรือในส่วนที่นามธรรมและความสามารถ โดยทั่วไป ระหว่างเทวดากับมนุษย์แล้ว จะเห็นได้ว่า มนุษย์มีวิสัยแห่งการสร้างสรรค์ปรับปรุง มากกว่าข้อแตกต่างจึงอยู่ที่โอกาส กล่าวคือมนุษย์มีโอกาสมากกว่าในการที่จะพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตน ถ้ามองในแง่แข่งขันโดยปกติถ้าไม่มีการพัฒนาอะไรเลยเพียงแต่อยู่กับเฉยๆ อาจถือได้ว่า เทวดาก็ดีกว่า เก่งกว่า หรือสูงกว่ามนุษย์ แต่เมื่อมนุษย์มีการพัฒนาตนเองแล้ว ก็จะ สามารถเทียบเท่ากับเทวดา หรือดีกว่าและเก่งกว่าเทวดาหลายเท่า

เหตุที่มีการเปรียบเทียบในลักษณะเช่นนี้ก็เพราะว่าทั้งมนุษย์และเทวดาต่างก็เป็นปุถุชนมีกิเลสเหมือนกัน ดังข้อความซึ่งปรากฏในทีมนิกาย ปาฏิกวรรคว่า

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย สัตว์ประเภทที่มีกามปรากฏอยู่ สัตว์เหล่านั้น เมื่อกามปรากฏแล้ว ย่อมยังอำนาจให้เป็นไปในกามทั้งหลาย เช่น มนุษย์ เทวดาบา งจำพวก และวินิบาต บางจำพวก ฉะนั้น นี่เป็นกามอุบัติข้อที่หนึ่ง

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย สัตว์ประเภทที่เนรมิตได้มีอยู่ สัตว์เหล่านั้นเนรมิตแล้ว ย่อมยังอำนาจให้เป็นไปในกามทั้งหลาย เช่น เทวดาเหล่านั้นนิมมานรดี ฉะนั้น นี่เป็นกามอุบัติข้อที่สอง

^{๑๔} อญ.นวก.(ไทย) ๒๓/๒๒๕/๓๖๔.

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย สัตว์ประเภทที่ผู้อื่นเนรมิตมาให้มีอยู่ สัตว์เหล่านั้นย่อมยังอำนาจให้เป็นไปในกามที่ผู้อื่นเนรมิตให้แล้ว เช่น เทวดาเหล่าปรนิมมิตวสว สติ ฉะนั้น นี่เป็นกามอุบัติข้อที่สาม^{๑๙}

จากฐานะของเทวดาหรือวิถีชีวิตของเทวดาดังกล่าวมานี้ จึงเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เทวดามีพฤติกรรมแตกต่างกันไป กล่าวคือ เทวดาบางพวกมีความปรารถนาอยากได้ลาภสักการะยิ่งๆ ขึ้นไป หรือต้องการความสุขมากยิ่งขึ้นๆ ขึ้นไป แต่เทวดาบางพวกก็พึงพอใจกับความสุขของตนๆ หรือชอบช่วยเหลือมนุษย์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ

๒.๔ เทพกับกำเนิด ๔ ประการ

การเกิดขึ้นของสัตว์โลกล้วนแต่เป็นการเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยทั้งสิ้น ไม่ได้เป็นการเกิดขึ้นด้วยการคลบนันดาลหรือตามเจตจำนงของพระเป็นเจ้าองค์ใด หากแต่เกิดขึ้นและดำเนินไปตามกฎแห่งความเป็นเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องเนื่องกันต่อไปเป็นลูกโซ่ และการจะไปเกิดเป็นอะไรนั้นก็อยู่ที่กรรมที่ได้กระทำไว้เป็นผลสืบเนื่องเป็นวงจรวัฏฏะกล่าวคือกิเลสเป็นปัจจัยให้กระทำความกรรมที่กระทำลงไปก็เกิดผลแก่ผู้กระทำ ทำสิ่งใดไว้ก็ย่อมรับสิ่งนั้น แม้แต่การเกิดในภพภูมิต่างๆ ก็เป็นเพราะผลสืบทอดมาแต่กรรมที่ได้กระทำไว้ทั้งนั้น เกี่ยวกับเรื่องสถานที่เกิดของเทพหรือสัตว์สัตว์โลกนี้พุทธปรัชญาเถรวาทได้จำแนกสิ่งมีชีวิตที่มีอยู่ในโลกตามลักษณะของการเกิดออกเป็น ๔ ประเภท ซึ่งเป็นสถานที่ที่ปฏิสนธิวิญญานอาศัยเกิด หรือที่ที่สัตว์ทั้งหลายอาศัยเกิดนั้น เรียกว่า กำเนิด หรือ โยนิ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่อง การเกิดของสัตว์โลกไว้ เรียกว่า กำเนิด ๔ ทำให้เกิดภพภูมิของสัตว์และภพภูมิของเทพไว้ในทมิฬนิคายปาฎิกวรรค คือ

๑. อันทชโยนิ (กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในไข่) มีนก ปลา เต่า

๒. ชลาพุชโยนิ (กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในครรภ์) ชีวิตที่เกิดจากน้ำเชื้อของมารดาบิดาผสมกัน เกิดในครรภ์คลอดออกมามีชีวิตเจริญเติบโตต่อมา

๓. สัมเสทชโยนิ (กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในถ้ำไคล) ชีวิตเกิดจากสิ่งโสโครกของบุคคลเน่าหมักคอง เช่น แบคทีเรีย เชื้อจุลินทรีย์

๔. โอปปาติกโยนิ (กำเนิดของสัตว์ที่เกิดผุดขึ้น) คือ ชีวิตเกิดโดยทันทีด้วยอำนาจบุญบาป ได้แก่ พวก เทวดา สัตว์นรก เปรต อสุรกาย^{๒๐}

^{๑๙} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๔๘.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๒/๒๐๔-๒๐๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๓, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๕๒/๑๑๓, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑.

กำเนิดชีวิตตามหลักคำสอนพุทธปรัชญา ๔ ประเภทนี้ มีรายละเอียดดังนี้คือ^{๒๑}

๑) ชลาพุชะ สัตว์ชนิดที่เกิดในครรภ์ คือ เกิดจากการผสมกันของน้ำเชื้อกับไข่ ผังลงในมดลูกของตัวแม่ ตัวอยู่ในมดลูก เจริญเติบโตอยู่ในครรภ์แล้วคลอดออกมาเป็นตัว ได้แก่สัตว์ประเภทเลี้ยงลูกด้วยนม เช่น คน ช้าง ม้า วัว ควาย สุนัข เป็นต้น ชลาพุชะ นี้เป็นสัตว์ที่อาศัยน้ำบังเกิดขึ้น ถ้าไม่มีน้ำเกิดไม่ได้ ต้องมีน้ำจึงบังเกิดขึ้น คือเกิดด้วยน้ำระคนด้วยน้ำ

๒) อณฺฑชะ สัตว์ที่เกิดในไข่ คือ ออกเป็นไข่ก่อนแล้วจึงฟักเป็นตัว เช่น ไก่ นก เต่า เป็นต้น

๓) สัตฺตชะ สัตว์ที่เกิดในโคล คือ เกิดในที่สกปรกหรือ ที่ชื้นแฉะ หมักหมมเน่าเปื่อย โดยการแพร่ขยายออกไปเองได้แก่พวกสัตว์เซลล์เดียวโดยทั่วไป เช่น หนอน เชื้อไวรัสชนิดต่าง ๆ รวมทั้งเชื้อโรคชนิดต่าง ๆ ด้วย

๔) โอปปาทิกะ สัตว์ที่ผุดเกิดขึ้นหรือสัตว์ที่ลอยเกิด คือ เกิด เต็มตัวในทันทีทันใด โดยไม่ต้องอาศัยการสืบพันธุ์ แต่เกิดเพราะอำนาจกรรม จึงเกิดและตายโดยไม่มีเชื้อหรือ ซากปรากฏ

จากประเด็นเรื่องกำเนิดหรือสถานที่เกิดของหมู่สัตว์โลกทั้งหลายทั้ง ๔ ประเภทข้างต้น จะพบว่าเทพหรือเทวดานั้นพระพุทธศาสนาได้จัดอยู่ในประเภทของการเกิดแบบ โอปปาทิกะ คือผุดเกิด หมายถึง เกิดภาวะใหม่ขึ้นทางจิตมากกว่าที่จะเป็นสัตว์ที่ผุดขึ้นมาจริง ดังที่อรรถกถาได้อธิบายไว้ว่า การเกิดภาวะใหม่ของจิตใจในที่นี้ หมายถึง จิตใจในขณะเร่าร้อน ซึ่งในขณะนั้นเรียกว่า ตกนรก ขอให้สังเกตดูว่า ความเป็นสัตว์นรกที่เกิดขึ้นนี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ เวลาภาวนานั้นอันตรายหายไป ก็ไม่มีซากเหลืออยู่ สมกับที่กล่าวว่า โอปปาทิกะกำเนิด เป็นกำเนิดที่อุบัติขึ้นในทันทีทันใด โดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ เวลาจุติก็หายวับทันที^{๒๒}

๒.๕ เทพที่ปรากฏในหลักฐานทางคัมภีร์ของพุทธปรัชญาเถรวาท

ในคัมภีร์พุทธปรัชญา มีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเทพมากมาย ดังนั้น เพื่อความเข้าใจแจ่มแจ้งเกี่ยวกับฐานะของเทพ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพ ในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมสังสารวัฏ และสวรรค์ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพตลอดถึงการดำรงอยู่ของเทพ ซึ่งเป็นเรื่องเหนือสามัญวิสัย ฉะนั้นจึงควรศึกษาวิเคราะห์เรื่องดังกล่าวให้ถ่องแท้ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธปรัชญาเพียงบางส่วนดังต่อไปนี้

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพฯ : บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐๗.

^{๒๒} พร รัตนสุวรรณ, พุทธวิทยา เล่ม ๒ พุทธปรัชญา ฉบับพิสดาร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๗), หน้า ๑๘๑.

๒.๕.๑ เทพที่ปรากฏในพระวินยปิฎก

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยเฉพาะพระวินยปิฎก ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้น โดยมีพระประสงค์ป้องกันความเสียหายอันจะเกิดขึ้นแก่ภิกษุสงฆ์ ความมุ่งหมายหลักก็คือ เพื่อความเรียบร้อยแห่งสงฆ์ในพุทธปรัชญาในการบัญญัติสิกขาบทจึงไม่เกี่ยวข้องกับด้วยเทพ หรืออาจกล่าวได้ว่าเทพไม่มีบทบาทในการสร้างระเบียบขึ้นในหมู่สงฆ์^{๒๓} แต่เทพก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าครั้งแรกที่พระองค์ตรัสรู้หลังจากที่ทรงเสวยวิมุตติสุข ทรงพิจารณาเห็นว่า การบรรลุนิพพานเป็นของยาก แล้วทรงมีพระทัยอ่อนโยนไปเพื่อความช่วยขวายน้อย ไม่น้อมไปเพื่อทรงแสดงธรรม ในขณะนั้น ท้าวสัทหมบดีพรหมทราบพระปริวิตกแห่งจิตของพระผู้มีพระภาค จึงได้ลงมากราบทูลด้วยคาถาว่า เมื่อก่อนธรรมไม่บริสุทธิ์อันคนมีมลทินทั้งหลายคิดแล้วได้ปรากฏในมคชนบท ขอพระองค์ได้โปรดทรงเปิดประตูแห่งอมตธรรมนี้ ขอสัตว์ทั้งหลายจงฟังธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้หมดมลทินตรัสรู้แล้วตามลำดับ เปรียบเหมือนบุรุษมีจักษุขึ้นอยู่บนยอดภูเขา ซึ่งล้วนแล้วด้วยศิลาพึงเห็นชุมชนได้โดยรอบฉันใด ข้าแต่พระองค์ผู้ มีปัญญาดี มีพระปัญญาจักรอบคอบขอพระองค์ผู้ปราศจากความโศกจงเสด็จขึ้นสู่ปราสาทอันสำเร็จด้วยธรรม แล้วทรงพิจารณาชุมชนผู้เคลื่อนกล่นด้วยความโศก ผู้อันชาติและชราครอบงำแล้วมีอุปมัยฉันนั้นเกิด ข้าแต่พระองค์ผู้มีความเพียร ทรงชนะสงคราม ผู้นำหมู่ทหารนี้มิได้ ขอพระอโศกจงทรงอดสาหะเทียวไปในโลกเกิด ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมเพราะสัตว์ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี^{๒๔}

พระพุทธเจ้าทรงทราบคำทูลอาราธนาของท้าวสัทหมบดีพรหม ทรงอาศัยความกรุณาในหมู่สัตว์ จึงทรงอุทิศด้วยพุทธจักขุ ทรงเห็นหมู่สัตว์มีอุปนิสัยที่แตกต่างกัน ครั้นแล้วได้ตรัสคาถาตอบ ท้าวสัทหมบดีพรหมว่า “เราเปิดประตูอมตะแก่ท่านแล้ว สัตว์เหล่าใดจะฟังจงปล่อยศรัทธามาเกิดคู่ก่อนพรหม เพราะเรามีความสำคัญในความหมายลำบาก จึงไม่แสดงธรรมที่เราคล่องแคล่ว ประณีตในหมู่มนุษย์”^{๒๕} จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงรับอาราธนาของท้าวสัทหมบดีพรหม ดังนั้นในประเด็นนี้เทพจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง นอกจากยังมีข้อที่น่าพิจารณาต่อไปอีกกล่าวคือในประเด็นที่เกี่ยวกับการตรัสรู้ของบุตรสัมาสัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้านั้น แม้แต่พระองค์เองก็ทรงยืนยันว่า^{๒๖} ทรงตรัสรู้สัมาสัมโพธิญาณ อันยอดเยี่ยมใน

* การบัญญัติสิกขาบทในพุทธปรัชญาอาศัยพระพุทธเจ้าซึ่งพระองค์ทรงเป็นมนุษย์พระองค์มิได้ทรงเป็นเทวดา ดังนั้นการบัญญัติสิกขาบทจึงต้องอาศัยมูลเหตุเกิดขึ้นก่อนเสมอ แม้ว่าจะต้องใช้เวลาที่ยาวนานก็ต้องจำเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าพุทธปรัชญาเป็นศาสนาอเทวนิยมอย่างแท้จริง

^{๒๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๑-๑๒.

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๓.

^{๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖/๒๑.

โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทพ และมนุษย์
 ความประเสริฐแห่งคุณธรรมนี้เองย่อมเป็นที่ควรนำมาประพฤติปฏิบัติ เมื่อประพฤติปฏิบัติย่อมเห็น
 ผลตามสมควรแห่งการปฏิบัติ จึงเป็นที่ยอมรับคุณธรรมนั้น บรรดาโลกต่างๆ เช่น เทวโลก มารโลก
 พรหมโลก เป็นต้น ย่อมเกิดศรัทธาปราศจากสงสัย บูชา ยำเกรง และเกิดความเชื่อมั่นในการตรัสรู้ของ
 พระองค์ การที่เทพไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวในกิจการของสงฆ์ โดยเฉพาะการบัญญัติสิกขาบทของ
 พระพุทธเจ้า อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่มีความเชื่อมั่นในพระองค์ และเหตุผลอีกประการหนึ่งคือ วินัย
 ของพระ สงฆ์เป็นพื้นฐานที่รับรองไว้ ซึ่งระบบชีวิตทั้งหมดที่เป็นแบบของพุทธปรัชญา เป็นที่
 อำนวยโอกาสให้การปฏิบัติตามหลักการของพุทธปรัชญาดำเนินไปด้วยดี วินัยสงฆ์เป็นแหล่งที่
 บุคคลผู้เป็นสมาชิกคือภิกษุสามารถเจริญงอกงามได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ และเป็นที่พักของ
 ประชาชนตลอดไป ดังนั้นการวางหลักการของพระพุทธเจ้า ที่เกี่ยวข้องกับกับวินัยสงฆ์จึงปรากฏ
 อย่างเด่นชัด และประโยชน์ที่บุคคลพึงได้รับคงจะดำเนินไปจึงเกิดผลซึ่งเป็นเจตนารมณ์ทางสังคม
 เนื่องจากเป็นหลักการสำคัญพระองค์ทรงดำเนินการด้วยพระองค์เอง เพราะฉะนั้น เทพจึงไม่
 เกี่ยวข้องในการบัญญัติสิกขาบทของพระพุทธเจ้า ธรรมวินัยของพระองค์ยังดำรงอยู่ที่เป็นแบบแผน
 สืบไปกล่าวคือ เมื่อมีพระสงฆ์ มีวินัยของพระสงฆ์ที่มีรูปแบบที่เด่นชัด พุทธปรัชญาก็ยังคงอยู่
 ตลอดไป

ตามหลักฐานในพระวินัยปิฎกที่กล่าวถึงเรื่องเทพมีปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่น เมื่อ
 พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร แก่ปัญจวัคคีย์ จบลงแล้ว เหล่าเทพก็มีความปลื้มปิติ
 ยินดี ดังมีข้อความปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค ๑ ว่า

ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงประกาศพระธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว เหล่าภุมมเทพได้ลั่นลือ
 เสี่ยงว่า นั้นพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคทรงประกาศให้เป็นไปแล้ว ณ ป่าอิสิปตน
 มฤคทายวัน เขตพระนครพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทพ มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก จะ
 ปฏิวัติไม่ได้

เทพชั้นจาตุมหาราช ได้ยินเสียงของพวกภูมิตเทพแล้ว ก็บันลือเสียงต่อไป

เทพชั้นดาวดึงส์ ได้ยินเสียงของพวกเทพชั้นจาตุมหาราชแล้วก็บันลือเสียงต่อไป

เทพชั้นยามา... ฯลฯ

เทพชั้นดุสิต... ฯลฯ

เทพชั้นนิมมานรดี... ฯลฯ

เทพชั้นปรนิมมิตวสดี... ฯลฯ

เทพที่นับเนื่องในหมู่พรหม ได้ยินเสียงของพวกเทพชั้นปรนิมมิตวสดีแล้ว ก็บันลือเสียง
 ต่อไปว่า นั้นพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคทรงประกาศให้เป็น ไปแล้ว ณ ป่าอิสิปตน

มฤคทายวัน เขตพระนครพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทพ มาร พรหม หรือใครๆ ในโลกจะปฏิบัติไม่ได้ ชั่วขณะกาลครู่หนึ่งนั้น เสี่ยงกระฉ่อนขึ้นไปจนถึงพรหมโลกด้วยประการฉะนี้แลทั้งหมื่นโลกธาตุนี้ได้หวั่นไหวสะเทือนสะท้าน ทั้งแสงสว่างอันยิ่งใหญ่หาประมาณมิได้ ได้ปรากฏแล้วในโลก ล่วงเทวานุภาพของเทพทั้งหลาย^{๒๖}

พระธรรมเทศนาถ้อยแรกที่พระพุทธองค์ทรงแสดงก็คือธรรมจักกัปวัตตนสูตร นั่นก็หมายถึงพระองค์ได้ประดิษฐานพุทธปรัชญาแล้ว นอกจากมนุษย์จะยินดีแล้ว แม้แต่เทพก็ยังชื่นชมยินดีกันถ้วนหน้า ถือเป็นเรื่องครั้งใหญ่ที่สุดสำหรับ บสววรรค์ แต่มีเหตุการณ์ตรงกันข้ามซึ่งเป็นเรื่องที่เทพตำหนิตყיעินหรือเป็นเรื่องที่ เทพเศร้าสลดใจมากที่สุด คือ เรื่องที่พระสุทินได้ทำปฐมปาราชิก คือ เสพเมถุนกับภรรยาเก่า เป็นเหตุให้เทพทั้งหลายเกิดความสังเวชสลดใจเป็นอย่างยิ่ง

๒.๕.๒ เทพที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก

พระสูตรตันตปิฎก เป็นปิฎกหนึ่งในพระไตรปิฎก ที่บรรจุพระพุทธวจนะ ประมวลพระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรม และเรื่องเล่าต่างๆ อันยังอิงตามบุคคลและโอกาส เรื่องเทพหรือเทพจึงปรากฏอยู่ในพระสูตรตันตปิฎกมากกว่าที่ปรากฏในส่วนอื่นๆ ของพระไตรปิฎก เพราะพระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ ปะริณิพพาน ที่โลกมนุษย์ เป้าหมายในการแสดงธรรมก็เพื่อให้มนุษย์จำนวนมากได้มีโอกาสฟังธรรมของพระองค์ ส่วนเทวภูมิหรือสวรรค์เท่าที่ปรากฏครั้งสำคัญที่พระองค์ทรงแสดงธรรมแก่พุทธมารดา ส่วนมากก็จะมาฟังธรรมยังมนุษย์โลก “โดยจะลงมาทูลถามปัญหาเวลากลางคืน ถือเป็นพุทธ กิจประจำวันข้อหนึ่งในจำนวน ๕ ข้อ”^{๒๗} ดังกล่าวมาแล้วตามหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแสดงให้เห็นว่า เทพนิยมฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าในเวลาที่ยังคืน จึงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าสวรรค์เป็นที่อยู่ของผู้ที่มีจิตใจประกอบด้วยกุศล จากเหตุผลดังกล่าวเป็นเครื่องชี้ให้เห็น ถึงความเกี่ยวเนื่องระหว่างเทพกับพุทธปรัชญาอย่างแน่นแฟ้น โดยเฉพาะข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกในส่วนของพระสูตรตันตปิฎกบางตอนถึงกับตั้งชื่อวรรคหรือเรื่อง ให้เป็นของเทพ เช่นในพระไตรปิฎก มี เทวสังขยุต เทวปุตตสังขยุต พรหมสังขยุต^{๒๘} ส่วนพระสูตรตันตปิฎกเล่มอื่นๆ เป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสโดยตรงก็มี เป็นข้อความที่พระสาวกมหาเถระกล่าวก็มี ข้อความในพระสูตรตันตปิฎกที่เกี่ยวข้องกับเทพมักจะมีข้อความปรากฏใน ๓ ลักษณะคือ

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖/๒๑-๒๒.

^{๒๗} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์หน้า ๑๘๕.

^{๒๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓

๑. กล่าวถึงสถานที่คือสวรรค์โดยตรง ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพ มีมากขึ้นด้วยกัน ตามระดับ
คุณธรรม กล่าวคือ เมื่อมนุษย์เหล่าใดได้สร้างคุณความดีไว้มากมีจิตใจที่ประกอบไปด้วยบุญกุศล มี
การให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา มนุษย์เหล่านั้นเมื่อตายไปก็จะบังเกิดในสวรรค์พระพุทธเจ้า
เมื่อมีพระประสงค์จะแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพวกเทพ พระองค์จะเสด็จไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
ซึ่งพระองค์เสด็จไปบ่อยครั้งที่สุด ดังมีปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎก ว่า

...ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงหายจากพระวิหารเชตวัน ไปปรากฏในเทวโลกชั้นดาวดึงส์
เหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนที่คู้หรือคู้แขนที่เหยียด ฉะนั้น เทพชั้นดาวดึงส์มากด้วยกัน
เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถวายบังคมพระผู้มีพระภาค แล้ว ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
...^{๒๕}

ภิกษุทั้งหลาย สมัยหนึ่ง เราอยู่ที่คองไม้พญาสาละพฤกษ์ในป่าสุกวัน ใกล้อุกกัฏฐนคร ภิกษุ
ทั้งหลายเมื่อเรานั้นเร้นอยู่ในที่ลับเกิดความรำพึงในใจว่า ชั้นสุทธาวาส ซึ่งเรามีได้เคยอยู่เลย
โดยเวลาอันชียาวนานนี้ นอกจากเทพเหล่าสุทธาวาสแล้วไม่ใช่โอกาสที่ใครๆ จะได้
โดยง่าย ถ้ากระไรเราพึงเข้าไปหาเทพเหล่าสุทธาวาสจนถึงที่อยู่ ภิกษุทั้งหลาย ทันใดนั้น เรา
ได้หายไปอยู่ที่คองไม้พญาสาละพฤกษ์ในป่าสุกวันใกล้อุกกัฏฐนคร ไปปรากฏในพวกเทพ
เหล่าวิหาเปรียบเหมือนบุรุษที่มีกำลังเหยียดออกซึ่งแขนที่คู้เข้าไว้ หรือ คู้เข้าซึ่งแขนที่
เหยียดออกไว้ ฉะนั้น^{๒๖}

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงบริษัท ๘ คือ ชัตติยบริษัท พราหมณบริษัท คฤหบดีบริษัท สมณ
บริษัท จาตุมาหาราชิกบริษัท ดาวดึงส์บริษัท มารบริษัท พรหมบริษัท ดังข้อความที่ได้ตรัสแก่พระ
อานนทเถระ ซึ่งปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ว่า

อานนท์ เราจำได้ว่า เราเข้าไปยังชัตติยบริษัทหลายร้อยครั้ง ทั้งเราเคยนิ่ง เคย
ปราศรัย เคยเข้าสนทนาในชัตติยบริษัทนั้น วรรณะของพวกนั้นเป็นเช่นใด ของเราก็คือ
เช่นนั้น เสียงของพวกนั้นเป็นเช่นใด ของเราก็คือเป็นเช่นนั้น เรายังพวกนั้นให้เห็นแจ้ง ให้
สมาทาน ให้आหาญ ให้รื่นเริง ด้วยธรรมมิกถา เมื่อเราพูดอยู่ก็ไม่มีใครรู้ว่า ผู้นี้คือใคร
หนอ พูดอยู่จะเป็นเทพหรือมนุษย์ ครั้นเรายังพวกนั้นให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้आหาญ
ให้รื่นเริงด้วยธรรมมิกถา เมื่อเราพูดอยู่ก็ไม่มีใครรู้ว่า ผู้นี้คือใครหนอพูดอยู่จะเป็นเทพหรือ
มนุษย์ ครั้นเรายังพวกนั้นให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้आหาญ ให้รื่นเริงด้วยธรรมมิกถาแล้ว
หายไป เมื่อเราหายไปแล้ว ก็ไม่มีใครรู้ว่า ผู้นี้คือใครหนอ หายไปแล้ว จะเป็นเทพหรือ

^{๒๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕๔/๔๑๘.

^{๒๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๕/๔๕.

มนุษย์ อานนท์ เรายังจำได้ว่า เราเข้าไปยังพราหมณบริษัทหลายร้อยครั้ง ...คฤหบดีบริษัท
หลายร้อยครั้ง ...สมณบริษัทหลายร้อยครั้ง ...จาคุมหาราชิกบริษัทหลายร้อยครั้ง ...ดาวดึงส์
บริษัทหลายร้อยครั้ง ...มารบริษัทหลายร้อยครั้ง ...พรหมบริษัทหลายร้อยครั้ง ...ทั้งเราเคย
นั่ง เคยปราศรัย ...เมื่อเราหายไประยะก็ไม่มีใครรู้ว่า ผู้นี้คือใครหนอ หายไปแล้ว จะเป็นเทพหรือ
มนุษย์ คู่ก่อนอานนท์ บริษัท ๘ เหล่านี้แล^{๓๑}

๒. ข้อความที่กล่าวถึงสวรรค์และชื่อของเทพพร้อมกันดังข้อความปรากฏในพระ
สุตตันตปิฎก ทีมนิกาย มหาวรรค ว่า

...ภิกษุทั้งหลาย หมู่เทพมุงมากันแล้วพวกเธอคงรู้จักหมู่เทพนั้น เราจักบอกพวก
เธอด้วยวาจาตามลำดับ ยักษ์เจ็ดพันเป็นภุมมเทพอาศัยอยู่ในพระนครกิลพัสดุ์ มีฤทธิ์ มี
อานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดี มุงมายังป่าอันเป็นที่ประชุมของภิกษุ ยักษ์หกพันอยู่เขาเหมวตา
มีรัศมีต่างๆ กัน ... ยักษ์สามพันอยู่ที่เขาสาตาสิรี มีรัศมีต่างๆ กัน ...ยักษ์เหล่านั้นรวมเป็น
หนึ่งหมื่นหกพัน มีรัศมีต่างๆ กัน ...ยักษ์ห้าร้อยอยู่ที่เขาเวสสามิตตะ มีรัศมีต่างๆ กัน ...ยักษ์
ชื่อกุมภีระอยู่ในพระนครราชคฤห์ เขาเวปุลละเป็นที่อยู่ของยักษ์นั้น ยักษ์แสนเศษแวดล้อม
ยักษ์ชื่อกุมภีระนั้น ยักษ์กุมภีระอยู่ในพระนครราชคฤห์เมื่อนั้น ก็ได้มายังป่าอันเป็นที่
ประชุมของภิกษุ ท้าวธตรฐอยู่ด้านทิศบูรพา ปกครองทิศนั้นเป็นอธิบดีของพวกคนธรรพ์
เธอเป็นมหาราชมียศ แม้นบุตรของเธอก็มาก มีนามว่า อินท มีกำลังมาก มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มี
รัศมี มี ยศ ยินดีมุงมายังป่าอันเป็นที่ประชุมของภิกษุ ท้าววิรูปักษ์อยู่ด้านทิศทักษิณ
ปกครองทิศนั้นเป็นอธิบดีของพวกกุมภกันท์เธอเป็นมหาราช ท้าววิรูปักษ์อยู่ ด้านทิศปัจจิม
ปกครองทิศนั้นเป็นอธิบดีของพวกนาค เธอเป็นมหาราช ... ท้าวกุเวรอยู่ด้านทิศอุดร
ปกครองทิศนั้น เป็นอธิบดีของพวกยักษ์ เธอเป็นมหาราช มียศ แม้นบุตรของเธอก็มีมาก นาม
ว่า อินท มีกำลังมาก มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดีมุงมายังป่าอันเป็นที่ประชุมของ
ภิกษุ ท้าวธตรฐเป็นใหญ่ทิศบูรพา ท้าววิรูปักษ์ เป็นใหญ่ทิศทักษิณ ท้าววิรูปักษ์เป็นใหญ่
ทิศปัจจิม ท้าวกุเวรเป็นใหญ่ทิศอุดร ท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้น ยังทิศทั้ง ๔ โดยรอบให้รุ่งเรือง
ได้ยืนอยู่แล้วในป่าเขตพระนครกิลพัสดุ์^{๓๒}

สุพรหมและปรมัตตพรหม ซึ่งเป็นบุตรของพระพุทธเจ้า ผู้มีฤทธิ์ ก็มาด้วย สนังกุมารพรหม
และติสสพรหมเมื่อนั้นก็มายังป่าอันเป็นที่ประชุมของภิกษุ ท้าวมหาพรหมยอมปกครอง

^{๓๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๕/๑๐๕-๑๑๐.

^{๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๑-๒๔๒/๒๔๕-๒๕๐.

พรหมโลกพันหนึ่ง ทำวมหพรหมนั้นบังเกิดแล้วในพรหมโลกมีอานุภาพมาก ...^{๓๓} “ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย พวกเทพชื่อว่า อสัณฺญีสัตว์มีอยู่ ก็เบะเทพเหล่านั้น ย่อมจติ จากชั้นนั้น
เพราะความเกิดขึ้นแห่งสัณฺญา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เป็นฐานะที่จะมีได้...^{๓๔}
ภิกษุทั้งหลาย ทำวสัฏกะจอมเทพเสวยรัชสมบัติเป็นอิสราธิบดีของทวยเทพชั้นดาวดึงส์
เพราะเหตุนี้ จึงถูกเรียกว่า เทวานมินทะ”^{๓๕}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมที่ตรัสถึงชื่อ
เทพบ้าง สวรรค์บ้าง หรือแม้บางครั้ง ได้ตรัสถึงทั้งชื่อเทพและชื่อสวรรค์พร้อมกันไปนั้นเพราะการ
แสดงของพระพุทธเจ้าจัดได้เป็น ๒ อย่าง คือ (๑) “บุคลลาธิษฐาน วิธีแสดง ธรรมเทศนาโดยยก
บุคลลขึ้นอ้าง (๒) ธรรมาธิษฐาน มีธรรมเป็นที่ตั้ง คือเท ศนายนกรรมขึ้นแสดง เช่นว่า ศรัทธา ศีล
อย่างนี้ ธรรมที่ประพฤติดิแล้วย่อมนำสุขมาให้ ดังนี้ เป็นต้น ”^{๓๖} ดังนั้นการแสดงธรรมของ
พระพุทธเจ้าให้เทพฟังด้วยเหตุ ๒ ประการนี้ (๓) ข้อความที่กล่าวถึงสวรรค์ซึ่งเป็นเรื่องภายในของ
สัตว์โลก กล่าวคือ เป็นการนำเสนอสวรรค์ที่เกิดขึ้น แก่บุคลลคนที่ที่อายตนะภายในกับอายตนะ
ภายนอกกระทบกันทำให้เกิดการรับรู้สวรรค์ที่เป็นภายในเป็นลักษณะนามธรรม ดังมีข้อความ
ปรากฏในสังยุตตนิกาย ว่า

ภิกษุทั้งหลาย สวรรค์ชื่อว่า ศัสสายตนิกะ ๖ ชั้น เราได้เห็นแล้วในศัสสายตนิกะสวรรค์นั้น
บุคลลจะเห็นรูปอะไร ด้วยจักขุ ก็ย่อมเห็นแต่รูปอันน่าปรารถนา ย่อมไม่เห็นรูปอันไม่น่า
ปรารถนา ย่อมเห็นแต่รูปอันน่าใคร่ ย่อมไม่เห็นรูปอันไม่น่าใคร่ ย่อมเห็นแต่รูปอันน่าพอใจ
ย่อมไม่เห็นรูปอันไม่น่าพอใจ ฯลฯ จะรู้แจ้งธรรมารมณอะไร ด้วยใจ ก็ย่อมรู้แจ้งต่อ
ธรรมารมณอันน่าปรารถนา ย่อมไม่รู้แจ้งธรรมารมณอันไม่น่าปรารถนา ย่อมรู้แจ้งแต่
ธรรมารมณที่น่าใคร่ ย่อมไม่รู้แจ้งธรรมารมณที่ไม่น่าใคร่ ย่อมรู้แจ้งแต่ธรรมารมณอันน่า
พอใจ ย่อมไม่รู้แจ้งธรรมารมณที่ไม่น่าพอใจ^{๓๗}

อย่างไรก็ตามสวรรค์ในลักษณะที่เป็นภายในซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมนี้ แม้ว่าจะไม่ค่อย
ได้พบในพระไตรปิฎกบ่อยนัก แต่ก็เห็นพุทธประสงค์ที่ทรงต้องการมิให้หมู่ชนตั้งอยู่ในความ
ประมาทขาดสติ ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้หมู่ชนรู้จักพิจารณาปัญหาภายในตัว มากกว่าพิจารณา

^{๓๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๖/๒๓๓.

^{๓๔} ที.ส. (ไทย) ๑๐/๔๓/๓๑.

^{๓๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๐๕/๓๑๕.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๘, ๑๓๙.

^{๓๗} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๒๑๕/๑๔๐.

ปัญหาภายนอกตัวซึ่งเป็นรูปธรรม นั่นคือ สวรรค์ที่เป็นสถานที่อยู่ของเทพซึ่งถือกันว่าเป็นสัตว์โลก ที่ร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งสิ้น

๒.๕.๓ เทพที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก

พระอภิธรรมปิฎก เป็นปิฎกหนึ่งในจำนวน ปิฎก ๓ พระพุทธองค์ทรงตรัสเป็นธรรมล้วน ว่าด้วยเรื่อง จิต เจตสิก รูป นิพพาน พระอภิธรรมปิฎกมี ๑ กัมภีร์ คือ ชัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก ปิฎฐาน พระพุทธองค์ตรัสพระอภิธรรมปิฎกไว้ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อโปรดพุทธมารดา ในพรรษาที่ ๑ หลังการตรัสรู้ และทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ซึ่ง การทำยมกปาฏิหาริย์นั้นมุ่งที่จะแสดงให้เห็นบรรดาผู้ที่ไม่มีความเคารพในพระพุทธศาสนาให้เห็นถึงคุณความดีของพระพุทธศาสนาในขณะใด ยวกันพระพุทธองค์ก็ได้มีพระดำริถึงการทำยมกปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆว่าเมื่อทำยมกปาฏิหาริย์แล้วได้เสด็จไปประทับ ณ สถานที่ใด ก็ทรงทราบว่าเมื่อพระพุทธเจ้าในอดีตทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์แล้วต่างเสด็จไปโปรดพระพุทธมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งพระพุทธองค์ทรงดำเนินตามอดีตพุทธเจ้านั้นดังปรากฏในเนื้อความบรรยายว่า

พระพุทธองค์กำลังทรงทำปาฏิหาริย์อยู่นั้นแล ทรงรำพึงว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ในอดีต ทำปาฏิหาริย์นี้แล้ว ได้จำพรรษาที่ไหนหนอ ? ทรงเห็นว่า จำพรรษาในภพดาวดึงส์ ได้ทรงแสดงอภิธรรมปิฎกแด่พระพุทธมารดา และขณะที่เสด็จไปสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น พระองค์ทรงยกพระบาทขวาเหยียบเหนือยอดภูเขาขัณฐะ ทรงยกพระบาทอีกข้างหนึ่งเหยียบเหนือยอดเขาสิเนรุ วาระที่ย่างพระบาท ๓ ก้าว ได้มีแล้วในที่ ๖๘ แสนโยชน์อย่างนี้ ช่องพระบาท ๒ ช่อง ได้ถ่างออกเช่นเดียวกันกับการย่างพระบาทตามปกติ ใดๆไม่ พึงกำหนดว่า พระศาสดาทรงเหยียบพระบาทเหยียบแล้ว เพราะในเวลาทีพระองค์ทรงยกพระบาทนั้นแหละ ภูเขาเหล่านั้นก็มารองรับพระบาทไว้ ทำวสัฏกเทวราชทอดพระเนตรเห็นพระศาสดาแล้ว ทรงดำริว่า พระศาสดาจักทรงเข้าจำพรรษานี้ ในท่ามกลางบัณฑุกัมพลศิลาอุปการะจักมีแก่เหล่าเทพดามากหนอ ทำวสัฏกเทวราชทรงดำริว่า ก็พระองค์จักประทับนั่งในที่นี้

พระพุทธองค์ได้เสด็จไปจำพรรษาที่บัณฑุกัมพลศิลา ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แล้วทรงแสดงพระอภิธรรมปิฎกแด่พระพุทธมารดา โดยทรงแสดงอภิธรรมปิฎกตลอด ๓ เดือนแล้ว จักเสด็จมาในวันมหาปวารณา เทพในหมื่นจักรวาลแวดล้อมพ พระพุทธองค์ ผู้ทรงจำพรรษาที่บัณฑุกัมพลศิลา เพื่อทรงแสดงพระอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดา

เมื่อพระพุทธองค์ ประทับนั่งอยู่ท่ามกลางเหล่าเทพ ด้วยรัศมีพระสรีระของพระองค์อย่างนี้ พระพุทธมารดาเสด็จมาจากวิมานชั้นดุสิต ประทับนั่ง ณ พระปรักเบื้องขวา แม้อินทกเทพบุตรก็มานั่ง ณ พระปรักเบื้องขวาเหมือนกัน อังคุรเทพบุตรมานั่ง ณ

พระปรีชเบื่องซ้าย อังกรเทพบุตรนั้น เมื่อเทพทั้งหลายผู้มีศักดิ์ใหญ่ประชุมกัน ร่นออกไปแล้ว ได้โอกาสในที่มีประมาณ ๑๒ โยชน์ อินทกเทพบุตรนั่งในที่นั้นนั่นเอง พระศาสดาทอดพระเนตรเทพบุตรทั้ง ๒ นั้นแล้ว มีพระประสงค์ ยังบริษัทยาให้ทราบความที่ทานอันบุคคลถวายแล้ว แก่ทักษิณบุคคล ในศาสนาของพระองค์เป็นกุศลมีผลมาก

พระพุทธรองค์ประทับนั่งในท่ามกลางเหล่าเทพ ทรงปรารภพระพุทธรมารดา เริ่มแสดงพระอภิธรรมปิฎกว่า “กุสลา ธมฺมา . อกุสลา ธมฺมา . อพฺยากตา ธมฺมา ปตฺเม ธมฺมา ” ดังนี้เป็นต้นทรงแสดงอภิธรรมปิฎกโดยนัยนี้เรื่อยไปตลอด ๓ เดือน”^{๓๘}

จากสาระสำคัญดังกล่าวมานี้ ชี้ให้เห็นว่า เทพก็มีปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมปิฎกด้วยเหมือนกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เทพทั้งหลายได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับพุทธปรัชญา ทั้งมีบทบาทและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในแทบทุกด้านตลอดมา

๒.๖ ภพภูมิที่อยู่ของเทพ

สำหรับที่อยู่ของเทพหรือเทวดานั้นเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เทวภูมิ หมายถึง การเล่นด้วยเบญจกามคุณ หรือ ด้วยอิทธิวิเศษมีประการต่าง ๆ หรือด้วยฤทธิ์ของตน , ด้วยอำนาจของตน อันบุคคลสรรเสริญ ^{๓๙} ในที่นี้จะมุ่งวิจยกล่าวถึงเฉพาะผู้ที่บำเพ็ญ ความดีแล้วไปเกิดในเทวดาชั้นต่าง ๆ ตามสมควรแก่ฐานะของบารมีที่ได้บำเพ็ญไว้ แต่เทวดาที่เกิดในชั้นต่าง ๆ นั้นที่จะกล่าวต่อไปนี้ ยังไม่ได้บรรลุปฐมมรรค “กล่าวคือโสดาปัตติมรรคอันเป็นคุณธรรมเบื้องต้นในการตัดขาดจากภพชาติแห่งการเวียนว่ายตายในวัฏสงสาร เพราะมุ่งที่จะชี้ให้เห็นถึงวิญญูแห่งการเวียนว่ายตายเกิดอันไม่รู้จบสำหรับผู้ที่ยังมีกิเลสอยู่แม้จะบำเพ็ญบารมีจนได้ไปเกิดในสุคติภูมิชั้นสูง ๆ ก็ตาม หากยัง

^{๓๘} พุ.ชา.อ.(ไทย) ๒/๑/๒/๒๕๖. มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๖. (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๓๔), หน้า ๑๐๕.

^{๓๙} พระสิริมงคลจารย์, จักรวาทพิปนี , หน้า ๓๘๑.

^{๔๐} ความหลุดพ้นที่เกิดขึ้นโดยลำดับนับแต่ปฐมมรรค(โสดาปัตติมรรค)เป็นต้นไปจนถึงอรหัตตผล (พุ.เถรี.อ.(บาลี) ๑๐๕/๑๒๖), สัตตักขัตตอุปรมโสดาบัน หมายถึงพระโสดาบันผู้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๓ ประการได้แล้ว เป็นผู้ไม่ตกไปในอบาย ๔ มีความแน่นอนอนึ่งจะตรัสรู้มรรค ๓ เบื้องสูง (อง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๘๓/๒๔๒) เมื่อจะเกิดในภพใหม่เป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็เกิดได้ไม่เกิน ๓ ครั้ง (อภิป.ป.(ไทย) ๓๖/๓๑/๑๒๒, อภิป.ปญจ.อ. (บาลี) ๓๑/๕๓), โกลังโกลโสดาบัน หมายถึงพระโสดาบันผู้เมื่อจะเกิดในภพใหม่เป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็เกิดได้ ๒ หรือ ๓ ภพ และถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็ไม่เกิดในตระกูลต่ำ คือเกิดในตระกูลที่มีโภคสมบัติมากเท่านั้น (อภิป.ป.(ไทย) ๓๖/๓๑/๑๒๒-๓, อภิป.ปญจ.อ. (บาลี) ๓๑/๕), เอกพิชิโสดาบัน หมายถึงผู้มีพืชคืออสังคาถาเดียว คือเกิดครั้งเดียวก็จะบรรลุประอรหันต์ (อง.ติก.อ.(บาลี) ๒/๘๘/๒๔๒, อง.ติก.ฎีกา (บาลี) ๒/๘๘/๒๓๗).

ไม่ได้บรรลุนิพพานแล้วก็ต้องหม่นอยู่ในวัฏสงสารเช่นนี้เรื่อยไป ซึ่งชีวิตความเป็นอยู่ของเหล่าเทพมีดังต่อไปนี้ คือ

(ก) ในด้านสถานที่ การอุบัติขึ้นของเหล่าเทพนี้ จะเกิดขึ้นเอง ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนมนุษย์ หรืออยู่ในฟองไข่ เหมือนสัตว์เครื่องจான แต่จะอุบัติขึ้นเอง มีรูปร่างเป็นทิพย์ ตั้งอยู่ในวิมานบนสวรรค์ และเมื่ออุบัติในสวรรค์แล้ว จะอยู่ในฐานะอะไร เป็นเทพประเภทไหน ก็แล้วแต่สถานที่ที่จะไปอุบัติขึ้น โดยการอุบัติขึ้นหรือการเกิดเป็นเทวดานั้นจะมีสถานที่หรือวิมานขึ้นมารองรับ ซึ่งคำว่า “วิมาน” หมายถึง แดนเป็นที่อยู่ที่ตั้งของเหล่าเทวดา ซึ่งถือว่า เป็นสถานที่อันประเสริฐ วิมานเหล่านั้นเกิดขึ้นด้วยบุญกุศลกรรมของเทวดาเหล่านั้น ที่มีรัศมีรุ่งเรืองด้วยรัตนะต่างๆ พร้อมด้วยสีและทรวดทรงอันงดงาม ทั้งมีขนาดพิเศษ คือ ๑ โยชน์บ้าง ๒ โยชน์บ้าง ๑๒ โยชน์บ้าง มากกว่า ๑๒ โยชน์บ้างเรียกว่า วิมานมีความพร้อมพร้อมด้วยความงดงามและนับโดยวิธีเศษความแตกต่างของวิมานเหล่านั้น บ้างก็เป็นวิมานทองคำ เป็นวิมานเงินวิมานแก้วพลี วิมานแก้วมณี วิมานแก้วไพฑูรย์ ทั้งมีขนาดต่างกัน คือ วัดโดยรอบ ๑ โยชน์ ๒ โยชน์ ๑๒ โยชน์ มีความงามเป็นเลิศ และที่เลอเลิศเพียบพร้อมไปด้วยกามคุณ ๕ คือ รูปเสียง กลิ่น รส สัมผัส อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นโลกที่เพียบพร้อมด้วยสิ่งที่ดี เป็นเขตแดนของเหล่าเทวดา “ดังนั้น สวรรค์จึงเป็นเขตแดนที่อยู่ร่วมกันของเหล่าเทวดา ที่อุบัติขึ้นด้วยอำนาจกุศลกรรมของตนและเทวดาที่อยู่ในวิมานชั้นเดียวกันจะต้องมีคุณธรรมอยู่ระดับเดียวกันหรือใกล้เคียงกันด้วย ทั้งนี้ วิมานอาจบังเกิดก่อนก็ได้ หรือเกิดเมื่อเจ้าของตายไปแล้ว วิมานจะหายไปเมื่อเจ้าของจุติ ซึ่งวิมานหรือสถานที่อยู่ของเทพในสวรรค์นั้นมีจำนวนมากมาย ผู้วิจัยจะยกมาเพื่อให้เห็นภาพเป็นสังเขปดังนี้

(๑) ปฐมปฐวิมาน คือวิมานดังทองคำ เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมาน มีขนาด ๑๒ โยชน์ ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวเมืองสาวัตถี เพราะได้จัดตั้งถวายพระเถระรูปหนึ่ง ซึ่งเที่ยวบิณฑบาตมาถึงเรือนตน ให้นั่งฉันภัตตาหาร และในขณะที่นางได้กราบได้ถวายข้าวและน้ำตามกำลังทรัพย์และปฏิบัติรับใช้จนพระเถระฉันเสร็จ^{๔๒}

(๒) ทุตติวิมาน คือ วิมานดังไพฑูรย์ เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวเมืองสาวัตถีได้จัดตั้งถวายพระเถระ รูปหนึ่งที่เที่ยวบิณฑบาต

^{๔๑} พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญา โน, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๕.

^{๔๒} .วิ. (ไทย) ๒๖/๑/๑.

มาถึงเรือนของคนให้นั่งฉันภัตตาหาร และในโอกาสนั้น นางได้กราบไหว้ ได้ถวายข้าวและน้ำตามกำลังทรัพย์และได้ปฏิบัติรับใช้จนพระเถระฉันเสร็จ^{๔๓}

(๓) ตติยวิมาน คือ วิมานตั้งทองคำ เนื้อความโดยย่อว่าเป็นวิมานในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวเมืองราชคฤห์ ได้จัดตั้งชั้นดี ถวายพระอรหันต์รูปหนึ่งได้นั่งฉันภัตตาหารที่เรือนนาง เมื่อท่านฉันเสร็จ นางได้ถวายตั้งแต่ท่านและท่านให้คนนำไปถวายเป็นของสงฆ์^{๔๔} ๑๒ ซึ่งการให้ทานในพระพุทธศาสนานั้น แบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ (ก) ปาฏิบุคลิกทาน การให้จำเพาะบุคคลหรือ ระเบียบผู้รับชัดเจน (ข) และสังฆทาน การให้แก่สงฆ์ คือ ให้ทานแก่พระสงฆ์ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป เป็นส่วนรวมเป็นของกลางสงฆ์ ไม่ระบุจำเพาะรูปใดรูปหนึ่ง ย่อมมีอานิสงส์มากกว่าถวายบุคคล^{๔๕}

(๔) จตุตถวิมาน คือ วิมานตั้งแก้วไพฑูรย์ เนื้อความโดยย่อว่าเป็นวิมานในชั้นดาวดึงส์ ที่เกิดแก่หญิงคนหนึ่งชาวเมืองราชคฤห์ เพราะได้จัดตั้งถวายพระเถระผู้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งให้นั่งฉันภัตตาหารที่เรือนของตน^{๔๖}

(๕) ภูษณวิมาน คือ วิมานที่มีช้างเป็นพาหนะ เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานทองคำสูง ๑๐๐ โยชน์ ในชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวเมืองราชคฤห์ เพราะได้เห็นสีลาจารย์วัตรของพระเถระรูปหนึ่ง เกิดความเลื่อมใสนิมนต์ไปที่บ้าน ได้ถวายอาสนะผ้าให้นั่งและถวายภัตตาหารด้วยมือของตน^{๔๗}

(๖) ปฐมาววิมาน คือ วิมานที่มีเรือเป็นพาหนะ เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานเรือนประทุนทองในชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวเมืองสาวัตถี เพราะได้เห็นภิกษุหลายรูปกำลังเหน็ดเหนื่อยและกระหายน้ำ จึงขมิ้นมันจัดหาน้ำดื่มไปถวายด้วยมือตนเอง^{๔๘}

(๗) ทุตินาววิมาน คือ วิมานที่มีเรือเป็นพาหนะ เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานเรือนประทุนทองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวเมืองสาวัตถี เพราะได้เห็นพระเถระผู้กำลังเหน็ดเหนื่อยและกระหายน้ำมา ได้นิมนต์ให้นั่งบนอาสนะที่จัดถวายหาน้ำมาล้างเท้าและถวายน้ำดื่มด้วยมือตนเอง^{๔๙}

^{๔๓} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒/๒.

^{๔๔} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓/๓.

^{๔๕} อญ.ญก. (ไทย) ๒๒/๓๓๐/๔๓๕.

^{๔๖} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๔/๔.

^{๔๗} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๖/๖.

^{๔๘} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๗/๗-๘.

^{๔๙} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๗/๗-๘.

(๘) **ตติยนาวิมาน** คือวิมานที่มีเรือเป็นพาหนะ เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานเรือประทุนทองในชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิง คนหนึ่งชาวหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อ ภูณะ เพราะได้ถวายน้ำดื่มแด่พระผู้มีพระภาคด้วยมือตนเอง^{๕๐}

(๙) **ปทีปวิมาน** คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายปทีป ใจความโดยย่อ กล่าวว่า เป็นวิมานที่มีแสงสว่างในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ผู้ถวายปทีปคือ หญิงชาวเมืองสาวัตถี ได้ตามปทีปไว้หน้าธรรมาสน์แล้วนั่งฟังพระธรรมเทศนา^{๕๑}

(๑๐) **ติลทกขิณวิมาน** คือ วิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายเมล็ดงา เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ ๑ เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานทองคำขนาด ๑๒ โยชน์ ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นหญิงชาวกรุงราชคฤห์ ได้ถวายเมล็ดงาแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า^{๕๒}

(๑๑) **ปฐมปัตติพตวิมาน** คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ซื้อสัตว์ต่อสามี เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ ๑ เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานบุปผชาตินารินทรย์ มีนกนานาพันธุ์ส่งเสียงไพเราะในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นหญิงชาวเมืองสาวัตถี เป็นผู้ซื้อสัตว์ต่อสามีเป็นผู้รักษาศีล ให้ทาน ชอบช่วยเหลือผู้อื่น และถวายข้าวและน้ำด้วยความเคารพ^{๕๓}

(๑๒) **ทุติยปัตติพตวิมาน** คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ซื้อสัตว์ต่อสามี เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ ๒ เนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานที่มีเสาทำด้วยแก้วไพฑูรย์เปล่งแสงเรืองรองในชั้นดาวดึงส์ เป็นหญิงชาวกรุงสาวัตถี เป็นอุบาสิกา ได้ถวายข้าวและน้ำแด่พระเถระผู้เป็นพระอรหันต์ด้วยความเคารพ^{๕๔}

(๑๓) **ปฐมสุณิสาวิมาน** คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงสะกั ใจความโดยย่อ กล่าวว่า เป็นเรื่องที่ ๑ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นหญิงสะกัชาวกรุงสาวัตถี ได้เห็นภิกษุผู้เป็นพระอรหันตรูปหนึ่ง เกิดความเลื่อมใสได้แบ่งขนมถวายด้วยมือตนเอง^{๕๕}

(๑๔) **ทุติยสุณิสาวิมาน** คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงสะกั ใจความโดยย่อ กล่าวว่า เป็นเรื่องที่ ๒ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หญิงสะกัในที่นี้ เป็นหญิงชาวกรุงสาวัตถี ได้เห็นภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ เกิดความเลื่อมใส ได้ถวายขนมกุมมาสด้วยมือตนเอง^{๕๖}

^{๕๐} พ.วิ.(ไทย) ๒๖/๘/๘-๙.

^{๕๑} พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๙/๙-๑๐.

^{๕๒} พ.วิ.(ไทย) ๒๖/๑๐/๑๐-๑๑.

^{๕๓} พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๑/๑๑-๑๒.๑๕ พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๕/๕.

^{๕๔} พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๒/๑๓.

^{๕๕} พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๓/๑๓-๑๔.

^{๕๖} พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๔/๑๔-๑๕.

(๑๕) **อุตตราวิมาน** คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่อุตตรา (ธิดาของปุลณเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์) เรื่องนี้มีเนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้รับการอุปถัมภ์ พังพรรณและปฏิบัติธรรม จนบรรลุสุกัทธาคามีผล^{๕๗}

(๑๖) **สิริมาวิมาน** คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางสิริมา (หญิงนครโสเภณีกรุงราชคฤห์น้องสาวของหมอชีวก โกมารภัจและเป็นเพื่อนของอุตตราที่กล่าวมาข้างต้น) เรื่องนี้มีเนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานที่รุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นนิมมานรดีเพราะได้ฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคและได้บรรลุโสดาปัตติผลในคราวเดียวกับนางอุตตรา บรรลุสุกัทธาคามีผล หลังจากนั้น นางได้ถวายสลากัฏฐ์แด่สงฆ์ วันละ ๘ ที่เป็นประจำ^{๕๘}

(๑๗) **เปตการีวิมาน** คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่ธิดาข้างหูก ชาวกรุงพาราณสี เรื่องนี้มีเนื้อความโดยย่อว่า เป็นวิมานที่มีเสาทำด้วยแก้วไพฑูรย์เปล่งแสงเรืองรองอยู่เป็นนิตย์ มีต้นไม้ทองขึ้นอยู่โดยรอบในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานจนบรรลุโสดาปัตติผล^{๕๙} ซึ่งในการอุปบัติไปเป็นเทพนั้นพุทธปรัชญาเถรวาทเสนอว่า ถ้าเป็นบุรุษตอนเป็นมนุษย์ สร้างบุญกุศลไว้น้อย ไม่สามารถมีวิมานของตนเองได้ ไปอุปบัติเกิด ณ ที่ใดของเทพองค์ใด ก็ตั้งอยู่ในฐานะบุตรของเทพองค์นั้น ถ้าเป็นสตรี สร้างบุญกุศลไว้แล้ว ไปอุปบัติที่บรรพตของเทพองค์ใด ก็ต้องเป็นบริจาริกาแห่งเทพนั้น หากทำบุญกุศลน้อย มีวาสนาเป็นเพียงพนักงานตกแต่งอาคารของเทพองค์ใด ก็ไปอุปบัติ ณ ที่ใกล้แท่นบรรพต แห่งเทพที่เป็นนาย และหากว่า ไม่ได้อุปบัติเกิดในบริเวณวิมานของเทพองค์ใดทั้งสิ้น แต่อุปบัติขึ้นระหว่างแดนต่อแดน ไม่ทราบว่าจะเป็นบริวารของเทพองค์ใด เทพผู้เป็นใหญ่กว่าเทพองค์อื่น จะทำหน้าที่ตัดสินว่า หากอุปบัติใกล้วิมานของเทพองค์ใดก็ให้เป็นบริวารเทพองค์นั้น และหากอุปบัติอยู่กึ่งกลาง ก็ดูว่าหันหน้าไปทางเทพองค์ไหน วิมานเทพองค์ใด ก็ตัดสินให้เป็นบริวารเทพองค์นั้น หากว่าอุปบัติมาแล้วไม่แลไปทางไหน ก็จะตัดสินให้เป็นบริวารของพระองค์เอง และหากเคยทำบุญกุศลไว้มากเพียงพอ ก็ไปอุปบัติ ณ วิมานของตนเอง มีปราสาทพร้อมทั้งบริวารคอยต้อนรับ ไม่ต้องเป็นบุตรธิดา เป็นเทวดารับใช้เทพผู้ใด เป็นอยู่อย่างอิสระเสรี

(ข) **ในด้านความเป็นอยู่** สำหรับภูมิที่อยู่ของเทวดาหรือที่เรียกว่า สวรรค์ เทวดาก็มีมากและหลายระดับ เพราะสวรรค์มีหลายชั้น กล่าวคือสวรรค์ มี ๖ ชั้น จะมีความแตกต่างและเหมือนกันดังนี้

^{๕๗} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕/๑๕-๑๖.

^{๕๘} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๖/๑๖-๑๕.

^{๕๙} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๗/๑๕-๒๐.

(๑) บังเกิดขึ้นเองไม่ต้องอาศัยท้องมารดาบิดา พออุบัติขึ้นมาก็เป็นหนุ่มสาวทันที

(๒) ร่างกาย แพรพรรณ เครื่องประดับ และปราสาทวิมานของเทวดา ล้วนแต่มีรัศมีแสงสว่าง ทำให้สวรรค์สว่างไสว โดยไม่ต้องอาศัยแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดังนั้นในเทวโลกจึงมีเฉพาะกลางวันไม่มีกลางคืน

(๓) ร่างกายมีกลิ่นหอม ไม่มีกลิ่นตัวเหมือนมนุษย์

(๔) อาหารที่บริโภคเข้าไป ย่อมย่อยหมดไม่เหลือเป็นอุจจาระ

(๕) ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บป่วยต่าง ๆ และ ไม่มีอุบัติเหตุ^{๖๐}

ในเทวภูมินี้ มีสวรรค์ ๖ ชั้น เรียงจากต่ำไปหาสูง หรือจากชั้นที่มีความสุขประณีตนี้ ไปหาชั้นที่มีความสุขประณีตมากตามลำดับ ดังนี้

๑) จาตุมหาราชิกะ

๒) ดาวดึงส์

๓) ยามา

๔) कुสิต

๕) นิมมานรดี

๖) ปรนิมมิตวสวัตตี^{๖๑}

(๑) จาตุมหาราชิกะ เป็นสวรรค์ชั้นแรก เพราะมีจอมเทวดาอยู่ ๔ องค์คือ

(๑) ท้าวธตรฐ จอมแห่งเทวดาและคนธรรพ์ ทรงปกครองสวรรค์ทาง ด้านทิศตะวันออก

(๒) ท้าววิรูปักษ์ จอมแห่งเทวดาและกุมภัณฑ์ ทรงปกครองสวรรค์ทางด้านทิศใต้

(๓) ท้าววิรูปักษ์ จอมแห่งเทวดาและนาค ทรงปกครองสวรรค์ทางด้านทิศตะวันตก

(๔) ท้าวกุเธร หรือ เวสสุวัณ เป็นจอมแห่งเทวดาและยักษ์ ทรงปกครองสวรรค์ทางด้านทิศเหนือ

การไปเกิดในสวรรค์ ชั้นจาตุมหาราชิกานั้น ต้องทำทาน รักษาศีล ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในบุญกิริยาวัตถุ คือ การบำเพ็ญบุญอันเป็นเหตุให้เกิดอานิสงส์ มี ๓ ประการคือ

^{๖๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๘) , ภูมิวิลาสินี, หน้า ๓๑๔.

^{๖๑} ดูรายละเอียดใน อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๒-๑๐๒๓/๖๗๐-๖๗๑.

- (๑) บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน
- (๒) บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล
- (๓) บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา^{๖๒}

สตรีหรือบุรุษบางคน ที่บำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุด้วยการทำทาน รักษาอุโบสถศีล อย่างยิ่งยวด แต่ไม่ได้ทำบุญด้วยการภาวนา หลังจากตายก็จะไปเกิดร่วมกับเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา และมีฐานะ ๑๐ ประการคือ^{๖๓} ๑. อายุ ๒. วรรณะ ๓. สุข ๔. ยศ ๕. อธิปไตย ๖. รูป ๗. เสี่ยง ๘. กลิ่น ๙. รส ๑๐. โภกฐิพพะ แต่ละอย่างที่เป็นทิพย์ แล้วตั้งจิตปรารถนาเพื่อจะไปเกิดในสวรรค์ชั้น จาตุมหาราชิกา เพราะได้ยินมาว่า เทวดาชั้นนี้มีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความสุข ซึ่งการจะอธิษฐาน ได้ผลต้องเป็นคนมีศีลที่บริบูรณ์

อายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา มีอายุประมาณ ๕๐๐ ปีทิพย์ เทียบกับเวลาของมนุษย์ โลก คือ ๕๐ ปี ของมนุษย์ เท่ากับ วันหนึ่งคืนหนึ่งของเทวดา^{๖๔}

(๒) ดาวดึงส์ เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๒ คำว่า ดาวดึงส์ หรือ ดาวตีส แปลว่า ๓๓ หมายถึง มาณพ ๓๓ คน มีมณฑปเป็นหัวหน้า เนื่องจากมีจิตใจมุ่งมั่นทำบุญกุศล และมีเพื่อนที่ จิตใจเดียวกัน ๓๒ คน ร่วมทำบุญด้วยกัน โดยเฉพาะวัดบท ๗ ประการคือ

- (๑) บำรุงเลี้ยงมารดาบิดา ตลอดชีวิต
- (๒) นอบน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต
- (๓) พுகแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต
- (๔) ไม่พுகคำส่อเสียดตลอดชีวิต
- (๕) กำจัดความตระหนี่ได้ตลอดชีวิต
- (๖) พுகแต่คำสัตย์จริงตลอดชีวิต
- (๗) ไม่โกรธตลอดชีวิต^{๖๕}

จึงทำให้เขาทั้งหมดได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้ มีสถานที่ สำคัญอยู่คือ พระเกศจุฬามณีเจดีย์ เป็นที่บรรจุสิ่งสำคัญอันมีค่าหาประมาณไม่ได้ ๒ อย่างคือ

^{๖๒} ดูรายละเอียดใน อัง.อุทฺทก. (บาลี) ๒๓/๓๖/๑๕๘, อัง.อุทฺทก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔, พระไตรปิฎก แก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรต้นตปิฎก เล่ม ๓ , หน้า ๔๓๑-๔๓๒.

^{๖๓} ดูรายละเอียดใน ตี.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๑/๓๖๒.

^{๖๔} ดูรายละเอียดใน อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๒๘๘, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๒-๑๐๒๓/๖๓๐-๖๓๑, พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ ๙), ภูมิวิลาสินี, หน้า ๓๖๘.

^{๖๕} ดูรายละเอียดใน ตี.ส. (บาลี) ๑๕/๒๕๓/๒๗๕ , ตี.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๓-๒๕๘/๓๗๕-๓๗๗.

(๑) พระเกษโมลี ของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งที่พระองค์ทรงออก ผนวชแล้ว อธิษฐานว่า ถ้าหากออกผนวชแล้วได้ตรัสรู้ สัมโพธิญาณ ขอให้มวยพระเกษโมลีจกลอยขึ้นไปบน อากาศ อย่าได้ตกลงมาสู่พื้นดิน เทวดาผู้เป็นใหญ่ จึงนำผอบทองคำมารองรับพระเกษโมลี ไปไว้บน สวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้วสร้างพระเจดีย์สำหรับบรรจุ

(๒) พระบรมธาตุ เจ็วแก้วเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระของพระองค์แล้ว โทณพราหมณ์ ได้รับการแต่งตั้งให้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ แต่ตัวเขาเองกลับแอบ แยกพระเจ็วแก้วซ่อนไว้ที่ผ้าโพกศีรษะ แล้วมัวแต่สาละวนแบ่งพระธาตุ ออกเป็น ๘ ส่วนเพื่อถวายกษัตริย์ ท้าวสักกะผู้เป็นเทวดาได้เสด็จมาสังเกตการณ์ ด้วยความประสงค์ จะได้พระบรมสารีริกธาตุเหมือนกัน พอเห็นพระเจ็วแก้วเบื้องขวา จึงอัญเชิญลงสู่ผอบทองคำ ทิพย์ด้วยความเลื่อมใสแล้วนำมาประดิษฐานไว้ที่พระเกศจุฬามณี

การจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้ ต้องมีการสะสมเสบียงคือ บุญกุศล มีศีลธรรม ไม่ทำกรรมอันลามก ด้วยความสกปรกของกาย วาจา ใจ แม้การให้ทานก็ไม่ต้องคาดหวัง ไม่ผูกพันกับทาน ว่าเราทำแล้วต้องได้สิ่งที่เราทำ แต่ให้คิดว่า การทำทานเป็นสิ่งที่ดี และมีการรักษา ศีลอย่างยิ่งยวด แต่ไม่ได้ทำบุญคือการภาวนา หลังจากตายก็จะไปเกิดร่วมกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ และมีฐานะ ๑๐ ประการคือ^{๖๖} ๑. อายุ ๒. วรรณะ ๓. สุข ๔. ยศ ๕. อธิปไตย ๖. รูป ๗. เสียง ๘. กลิ่น ๙. รส ๑๐. โภกฐิพพะ แต่ละอย่างที่เป็นทิพย์ แล้วตั้งจิตปรารถนาเพื่อจะไปเกิดในสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ เพราะได้ยินมาว่า เทวดาชั้นนี้มีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความ สุข ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผล ต้องเป็นคนมีศีลที่บริบูรณ์

อายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์ มีอายุประมาณ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ เทียบกับเวลาของมนุษย์โลก คือ ๑๐๐ ปีในมนุษย์ เท่ากับ วันหนึ่งกับคืนหนึ่งของเทวดาชั้นนี้^{๖๗}

(๓) ยามาเป็นสวรรค์ชั้นที่ ๓ ที่ชื่อ ยามา ก็เพราะเรียกตามพระนามของ ท้าวสุยามเทวราชผู้ทรงเป็นประมุขของสวรรค์ชั้นนี้ หรือ เพราะดำเนินไปสู่ทิพย์สุข สมบูรณ์ด้วยทิพย์สุข ในสวรรค์ชั้นยามามีปราสาทเงิน ปราสาททอง ซึ่งวิจิตรตระการตายิ่งกว่าปราสาทในสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ สวรรค์ชั้นนี้ ไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ให้แสงสว่าง แต่กลับส ว้างไสวด้วยแสงรัตนะ ต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่มากมาย และแสงสว่างจากรัศมีของเทวดาทั้งหลาย เพราะฉะนั้นสวรรค์ชั้นนี้ จึงมี

^{๖๖} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ภาษาไทย) ๑๘/๓๔๑/๓๖๒.

^{๖๗} ดูรายละเอียดใน อ.จ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๑/๒๘๘, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๒-๑๐๒๓/๖๓๐-๖๓๑.

เฉพาะกลางวัน ไม่มีกลางคืน ส่วนที่รู้ว่าเป็นกลางวันหรือกลางคืน ก็จะต้องคอยกมณฑาทิพย์ เป็นเครื่องหมาย คือ ต้นไม้วัดนี้ก็จะขยายกลีบบานในกลางวัน และหุบในเวลากลางคืน

การไปเกิดในสวรรค์ชั้นยามา ต้องทำบุญกุศลด้วยความไม่หวั่นไหว ไม่หวังในผลทาน แล้วจึงให้ทาน ไม่ได้ให้ทานด้วยคิดว่า การให้ทาน เป็นการทำให้ดี แต่ให้ทานด้วยคิดว่า พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เคยทำ เคยให้ เราก็ควรทำไม่ให้เสียประเพณี และถึงแม้จะทำบุญให้ ทาน เพียงใด แต่หาก ไม่ได้ภาวนาด้วย ก็ได้แค่ไปเกิดในชั้นยามาเท่านั้น หลังจากตายก็จะไปเกิดร่วมกับเทวดาชั้นยามา มหาราช และมีฐานะ ๑๐ ประการคือ^{๖๔} ๑. อายุ ๒. วรรณะ ๓. สุข ๔. ยศ ๕. อธิปไตย ๖. รูป ๗. เสียง ๘. กลิ่น ๙. รส ๑๐. โภกฐิพพะ แต่ละอย่างที่เป็นทิพย์ การจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ต้องตั้งจิตปรารถนาเพื่อจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นยามา เพราะได้ยินมาว่า เทวดาชั้นนี้มีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความสุข ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผลต้องเป็นคนมีศีลที่บริบูรณ์

อายุของเทวดาชั้นยามา มีอายุประมาณ ๒,๐๐๐ ปีทิพย์ เทียบกับเวลาของมนุษย์โลก คือ ๒๐๐ ปีในมนุษย์ เท่ากับ วันหนึ่งกับคืนหนึ่งของเทวดาชั้นนี้^{๖๕}

(๔) ดุสิต เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๔ เป็นการตั้งชื่อตามนามของท้าวสันดุสิตเทวราช และเป็นการตั้งตามความเป็นอยู่ของเทวดาในชั้นนี้ ซึ่งมีแต่ความยินดีและความแช่มชื่นอยู่เป็นนิตย์ เทวดาชั้นนี้ชอบฟังธรรม เมื่อถึงวันพระ พวกเทวดาจะมาประชุมกันฟังธรรม และผู้แสดงธรรม ส่วนมาก มักจะเป็นพระโพธิสัตว์ ด้วยเหตุนี้สวรรค์ชั้นนี้ จึงเป็นที่สถิตของเทพบุตร ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย

การไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ต้องรักษาอุโบสถศีล ต้องทำบุญกุศลมีการฟังพระธรรม เทศนา เพื่ออบรมปัญญาให้เจริญ่องใส ไม่หวั่นไหวในบุญกุศล ไม่ประมาทมัวเมาในชีวิตของตัวเอง ทำทานโดยไม่มีจิตผูกพันในผลทานแล้วจึงให้ทาน ไม่ได้ให้ทานด้วยคิดว่า การให้ทาน เป็นการทำให้ดี ไม่ให้ทานด้วยคิดว่าพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เคยทำ เคยให้ เราก็ควรทำไม่ให้เสียประเพณี แต่คิดว่า สมณะหรือพราหมณ์ไม่ได้หุงหากินเหมือนเรา เราควรที่จะให้ทานแก่สมณะเหล่านั้น และหลังจากให้ทานแล้ว ได้อธิษฐานถึงสิ่งที่ได้ถวายไป แล้วตั้งจิตปรารถนาเพื่อจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต เพราะได้ยินมาว่า เทวดาชั้นนี้มีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความสุข ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผลต้องเป็นคนมีศีลที่บริบูรณ์

^{๖๔} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ภาษาไทย) ๑๘/๓๔๑/๓๖๒.

^{๖๕} ดูรายละเอียดใน อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๒-๑๐๒๓/๖๗๐-๖๗๑, พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ ๙), ภูมิวิลาสินี, หน้า ๓๘๔.

ถึงแม้จะทำบุญ ให้ทาน ฟังธรรม เพียงใด แต่หากไม่ได้ภาวนาด้วย ก็ได้แค่ไปเกิดใน
ชั้นดุสิตเท่านั้น หลังจากตายก็จะไปเกิดร่วมกับเทวดาชั้นดุสิตมหाराช และมิฐานะ ๑๐ ประการ
คือ^{๓๐} ๑. อายุ ๒. วรรณะ ๓. สุข ๔. ยศ ๕. อธิปไตย ๖. รูป ๗. เสียง ๘. กลิ่น ๙. รส ๑๐.
โภจวิพพะ แต่ละอย่างที่เป็นทิพย์

อายุของเทวดาชั้นดุสิต มีอายุประมาณ ๔,๐๐๐ ปีทิพย์ เทียบกับเวลาของมนุษย์โลก คือ
๔๐๐ ปีในมนุษย์ เท่ากับ วันหนึ่งกับคืนหนึ่งของเทวดาชั้นนี้^{๓๑}

(๕) นิมมานรดี เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๕ โดยมีท้าวสุณิมิตเท วราชเป็นจอมเทพ
ดังนั้นสวรรค์ชั้นนี้ มีความเพลิดเพลินยินดียิ่งนัก เพราะเทวดาแต่ละองค์ สามารถเนรมิตอะไรได้ทุก
อย่างตามความปรารถนา เพราะฉะนั้น เทวดาแต่ละองค์จึงสวยงามมาก ทั้งมีรัศมีเรืองรอง เต็มไป
ด้วยของทิพย์ที่สดสวยงดงาม เทวดาแต่ละองค์ จะพากันเสวยทิพย์สุขบนสิ่งต่าง ๆ ที่เนรมิตได้มา จะ
ปรารถนาอะไรก็ได้ดังปรารถนา

การไปเกิดในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี ต้องรักษาอุโบสถศีล ต้องทำบุญกุศลอย่างยิ่งใหญ่
อบรมจิตให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง รักษาศีลไม่ให้ขาด บริจาคทานอย่างยิ่งใหญ่ แต่ไม่ผูกพันในผลยึดมั่น
ในตัวตน มุ่งแต่สะสมทานอย่างเดียว และไม่ได้ให้ทานด้วยคิดว่า สมณะหรือพราหมณ์ไม่ได้หุงหา
กินเหมือนเรา เราควรที่จะให้ทานแก่สมณะเหล่านั้น แต่คิดว่า เราควรทำทานเหมือนพวกฤาษีมีท่าน
อัญญฤกฤาษี เป็นต้น ทำทาน และหลังจากให้ทานแล้ว ได้อธิษฐานถึงสิ่งที่ได้ถวายไป แล้วตั้งจิต
ปรารถนาเพื่อจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี เพราะได้ยินมาว่า เทวดาชั้นนี้มีอายุยืน มีวรรณะงาม
มีความสุข ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผลต้องเป็นคนมีศีลที่บริบูรณ์ และ มีฐานะถึงพร้อมด้วยวัตถุ ๑๐
ประการคือ^{๓๒} ๑. อายุ ๒. วรรณะ ๓. สุข ๔. ยศ ๕. อธิปไตย ๖. รูป ๗. เสียง ๘. กลิ่น ๙. รส
๑๐. โภจวิพพะ แต่ละอย่างที่เป็นทิพย์

อายุของเทวดาชั้นนิมมานรดี มีอายุประมาณ ๘,๐๐๐ ปีทิพย์ เทียบกับเวลาของมนุษย์
โลก คือ ๘๐๐ ปีในมนุษย์ เท่ากับ วันหนึ่งกับคืนหนึ่งของเทวดาชั้นนี้^{๓๓}

(๖) ปรนิมมิตวสวัตดี เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๖ มีท้าวปรนิมมิตวสวัตดี เป็นจอมเทพ
ดังนั้นสวรรค์ชั้นนี้จึงมีชื่อตามจอมเทพ ผู้เป็นประมุขของเทวดาชั้นนี้ ปรนิมมิตวสวัตดี เป็นสวรรค์

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๑/๓๖๒.

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน อ.ท.ท. (ไทย) ๒๐/๓๑/๒๘๕, อ.ก.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๒-๑๐๒๓/๖๓๐-๖๓๑.
พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ ๕), ภูมิวิลาสินี, หน้า ๓๕๓.

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๑/๓๖๒.

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน อ.ท.ท. (ไทย) ๒๐/๓๑/๒๘๕, อ.ก.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๒-๑๐๒๓/๖๓๐-๖๓๑,
พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ ๕), ภูมิวิลาสินี, หน้า ๔๑๘.

ชั้นสูงสุด เทวดาชั้นนี้สุขสบายยิ่งกว่าเทวดาในชั้นนิมมานรดีเสียอีก แม้จะเนรมิตอะไรก็ไม่จำเป็นต้องทำ เพราะมีเทวดาอื่นรู้จักคอยเนรมิตให้อยู่แล้ว

การไปเกิดในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ต้องรักษาอุโบสถศีล ต้องทำบุญกุศลอย่าง อุกฤษฏ์ อบรมจิตให้สูงส่งด้วยศีลธรรม บริจาคทานด้วยความศรัทธาเลื่อมใสอย่างยิ่งใหญ่และ ถูกต้อง แต่ไม่ผูกพันในผลยึดมั่นในตัวทาน มุ่งแต่สะสมทานอย่างเดียว ไม่ได้ให้ทานด้วยคิดว่า พวก ญาติทั้งหลายเคยทำกันมาก่อน แต่ทำด้วยคิดว่า เมื่อเราให้ทานอย่างนี้ จิตของเราจะเลื่อมใส มีความ ปลื้มใจและยินดี แล้วตั้งจิตปรารถนาเพื่อจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ เพราะได้ยินมาว่า เทวดาชั้นนี้มีอายุยืน มีวรรณงาม มีความสุข ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผลต้องเป็นคนมีศีลที่บริบูรณ์ และ มีฐานะถึงพร้อมด้วยวัตถุ ๑๐ ประการคือ ^{๓๔} ๑. อายุ ๒. วรรณ ๓. สุข ๔. ยศ ๕. อธิปไตย ๖. รูป ๗. เสียง ๘. กลิ่น ๙. รส ๑๐. โภกฐัพพะ แต่ละอย่างที่เป็นทิพย์

อายุของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ มีอายุประมาณ ๑,๖๐๐ ปีทิพย์ เทียบกับเวลาของ มนุษย์โลก คือ ๑,๖๐๐ ปีในมนุษย์ เท่ากับ วันหนึ่งกับคืนหนึ่งของเทวดาชั้นนี้^{๓๕}

กล่าวโดยสรุป สวรรค์แต่ละชั้นนั้น ผู้ที่จะไปเกิดในแต่ละชั้นต้องมีการสะสมบุญ มีการ บริจาคทาน ทำความดีที่เป็นมหากุศล รักษาอุโบสถศีลอย่างยิ่งยวด และมีการอธิษฐานในผลบุญนั้น ๆ ว่าต้องการไปเกิดในสวรรค์ชั้นไหน ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผล ศีลต้องสมบูรณ์ ต้องถึงพร้อมด้วย กุศลกรรม คือการทำความดีอันเป็นบุญเป็นกุศลทุกชนิด

คุณค่าของการเกิดในโลกรสวรรค์นี้ จะไม่มีความลำบาก เพราะไม่ต้องทำมาหากิน การ เป็นอยู่ก็สุขสบาย มีแต่ของทิพย์ให้เสพ อยากได้สิ่งใด สิ่งนั้นก็สำเร็จดังใจนึก ถึงแม้ว่า จะได้วิมาน แตกต่างกัน มีอายุแตกต่างกัน แต่ชีวิตไม่ต้องเจ็บป่วยเหมือนมนุษย์

แต่อย่างไรก็ตาม จากการวิจัย จะพบว่าเทวดาเหล่านี้ ก็ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก ต้อง กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ เพราะเมื่อหมดบุญอยู่ในความสนุกสนานสรวลเสเฮฮาเกินเวลาข่มหลงลืม สติ เพราะหลงลืมสติจึงพากันจุติจากสวรรค์แต่ละชั้นนั้น หรือเมื่อมัวจ้องจับผิดกันและกันเกินควร จึงคิดมุ่งร้ายต่อกัน เมื่อคิดมุ่งร้ายต่อกัน จึงเหนียวกายเหนียวใจ พากันจุติจากสวรรค์แต่ละชั้น นั้น^{๓๖} เพราะถ้ามัวแต่เสพความสุขอันเกิดจากของอันเป็นทิพย์ในโลกสวรรค์จนเกิดความประมาท ก็ ไม่สามารถพ้นทุกข์ได้

^{๓๔} รุราชละเอียดใน ถ.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๑/๓๖๒.

^{๓๕} รุราชละเอียดใน อ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๒๕๕, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๒-๑๐๒๓/๖๓๐-๖๓๑. พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๕), ภูมิวิลาสินี, หน้า ๔๒๕.

^{๓๖} รุราชละเอียดใน ที.ส. (ไทย) ๕/๔๔-๔๕/๑๘-๒๐.

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า ภูมิมนุษย์นี้ประเสริฐยิ่งนัก ถ้าหากจุติมาจากสวรรค์แล้ว เร่งรีบทำบุญกุศล แคนนิพพานก็จะอยู่ไม่ไกล จึงถือว่า การได้เกิดเป็นมนุษย์นั้นแสนจะโชคดี และได้พบพระพุทธศาสนา ก็เป็นโอกาสที่ได้เร่งทำบุญกุศล รักษาศีล เจริญภาวนา เพื่อเลือกภพ ภูมิที่ดีให้แก่ชีวิตจนร่นระยะของการเกิดตายน้อยลง

๓) พรหมภูมิ คือ ภูมิที่อยู่ของพระพรหม ความเป็นอยู่ของเหล่าพรหมนั้น เมื่อเป็นมนุษย์ได้บำเพ็ญสมถภาวนาจนได้ฌาน แล้วไปอุบัติในพรหมวิมาน ณ พรหมโลก ตามที่ตนได้บรรลุนั้น และในพรหมโลกนี้ล้วนแล้วแต่เป็นเพศชาย ไม่ต้องกินอาหารเหมือนสัตว์ในภูมิอื่น แต่อิ่มด้วยฌานสมาบัติ จึงไม่ต้องจับถ่ายเหมือนมนุษย์เรา และแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ รูปพรหม ภูมิ^{๓๓} ๑๖ ชั้น อรูปพรหมภูมิ ๔ ชั้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) รูปพรหมภูมิ คือ ภูมิที่อยู่ของพระพรหมที่ยังมีรูปร่าง แต่ละเอียดประณีต ยิ่งนัก รูปพรหมทั้งหมดมี ๑๖ ชั้น ดังนี้

ปฐมฌานภูมิเป็นที่อยู่ของผู้ที่ได้ปฐมฌาน สถานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ระดับเดียวกัน มิได้ตั้งอยู่สูงต่อกันไปตามลำดับชั้นอย่างสวรรค์ ผู้ที่จะไปเกิดในภูมินี้จะต้องเจริญสมถกรรมฐานจนได้ปฐมฌานจึงจะได้ไปเกิดในภูมินี้อันประกอบด้วย

(๑) พรหมปาริสาชภูมิ คือ ที่อยู่ของพระพรหมผู้เป็นบริษัทท้าวมหาพรหม แม้จะเป็นพรหมโลกชั้นต่ำสุด แต่สูงกว่าสวรรค์ชั้นสูงสุด คือ พรหมนิมิตตวสวัตติ

(๒) พรหมบุโรหิตาภูมิ คือ ที่อยู่ของพระพรหมผู้ทรงฐานะอันประเสริฐ คือเป็นบุโรหิตของท่านมหาพรหม

(๓) มหาพรหมภูมิ คือ ที่อยู่ของท่านพระพรหมผู้ยิ่งใหญ่ มีฤทธิ์มีอำนาจมาก

ทุติยฌานภูมิเป็นที่อยู่ของผู้ที่ได้ทุติยฌาน สถานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ระดับเดียวกัน สูงขึ้นไปกว่าชั้นปฐมฌานภูมิประกอบด้วย

^{๓๓} หมายถึง โลกคือหมู่พรหม สวรรค์ชั้นพรหม ชั้นรูปพรหม ๑๖ ชั้น ก. ปฐมฌานภูมิ ๓ (ระดับปฐมฌาน) ได้แก่ (๑) พรหมปาริสาช พวกบริษัทบริวารมหาพรหม (๒) พรหมบุโรหิตา พวกบุโรหิตมหาพรหม (๓) มหาพรหม พวกท้าวมหาพรหม , ข. ทุติยฌานภูมิ ๓ (ระดับทุติยฌาน) (๔) ปริตตภา พวกมีรัศมีน้อย (๕) อัปมาณา พวกมีรัศมีประมาณไม่ได้ (๖) อาภัสสรา พวกมีรัศมีสุกปลั่งสว่างไป , ค. ตติยฌานภูมิ ๓ (ระดับตติยฌาน) (๗) ปริตตสุภา พวกมีลำรัศมีงามน้อย (๘) อัปมาณสุภา พวกมีลำรัศมีงามประมาณมิได้ (๙) สุกกิมหา พวกมีลำรัศมีงามกระจ่างจ้า , ง. จตุตถฌานภูมิ ๓-๖ (ระดับจตุตถฌาน) (๑๐) เวหฬผลา พวกมีผลไพบลูย์ (๑๑) อสัณฺณิสัตว์พวกสัตว์ไม่มีสัญญา (อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๐๒๔-๑๐๒๖/๖๗๑-๖๗๔).

(๔) ปริตตภาณุมิ คือ ที่อยู่แห่งท่านพระพรหมผู้มีรัศมิน้อยกว่าพระพรหม ที่มีศักดิ์สูงกว่าตน

(๕) อัปปรมาณุมิ คือ ที่อยู่แห่งพระพรหมผู้มีรัศมีรุ่งเรืองมากมายหาประมาณมิได้

(๖) อากัศราณุมิ คือ ที่อยู่แห่งพระพรหมผู้มีประกายรุ่งโรจน์แห่งรัศมีนานาแสง

ตติยฌานภูมิเป็นที่อยู่ของผู้ที่ได้ตติยฌาน สถานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ระดับเดียวกัน สูงขึ้นไปกว่าชั้นทุติยฌานภูมิประกอบด้วย

(๗) ปริตตสุภาณุมิ คือ ที่อยู่แห่งพระพรหม ผู้มีความสง่าสวยงามแห่งรัศมี เป็นส่วนน้อย

(๘) อัปปรมาณุภาณุมิ คือ ที่อยู่แห่งพระพรหม ผู้มีความสง่าสวยงามแห่งรัศมีมากมายไม่มีประมาณ

(๙) สุภกัณหาณุมิ คือ ที่อยู่แห่งพระพรหม ผู้มีความสง่าสวยงามแห่งรัศมี ที่ออกสลับปะปนไปอยู่เสมอลอคร่างกาย

จตุตถฌานภูมิเป็นที่อยู่ของผู้ที่ได้จตุตถฌาน ประกอบด้วย

(๑๐) เวหัพผลาณุมิ คือ ที่อยู่แห่งพระพรหม ผู้ได้รับผลแห่งฌานกุศลอย่างไพบูรณ์

(๑๑) อตัณญีสัตตภาณุมิ คือ ที่อยู่แห่งพระพรหม ผู้ไม่มีตัณญา มีแต่รูป ไม่มีนาม คือ จิตเจตสิก

ชั้นสุทธาวาส ^{๓๔} ชั้นซึ่งเป็นที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธ คือที่เกิดของพระอนาคามี

(๑๒) อวิหาสุทธาวาสภูมิ คือ ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธแห่งพระพรหมอนาคามี

(๑๓) อตปปาสุทธาวาสภูมิ คือ ภูมิเป็นที่อยู่อันบริสุทธแห่งพระพรหมอนาคามี

^{๓๔} สุทธาวาส ๕ พวกมีที่อยู่อันบริสุทธ หรือ ที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธ คือที่เกิดของพระอนาคามี (๑๒) อวิหา เหล่าท่านผู้ไม่เสื่อมจากสมบัติของตน ผู้คงอยู่นาน (๑๓) อตปปา เหล่าท่านผู้ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ใคร หรือผู้ไม่เดือดร้อนกับใคร (๑๔) สุทัสสา เหล่าท่านผู้สงัดงามน่าทัศนา (๑๕) สุทัสสี เหล่าท่านผู้มองเห็นชัดเจนดี หรือผู้มีทัศนาแจ่มชัด (๑๖) อกนิฏฐา เหล่าท่านผู้ไม่มีความด้อยหรือเล็กน้อยกว่าใคร ผู้สูงสุด (อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๔-๑๐๒๖/ ๖๓๑-๖๓๔).

(๑๔) สุตัสสาสุทธาวาสกัมม คือ กัมมเป็นที่ย่ออันบริสุทธแห่งพระพรหม
อนาคามี

(๑๕) สุตสสีสุทธาวาสกัมม คือ กัมมเป็นที่ย่ออันบริสุทธแห่งพระพรหม
อนาคามี

(๑๖) อกนิฏฐสุทธาวาสกัมม คือ กัมมเป็นที่ย่ออันบริสุทธแห่งพระพรหม
อนาคามี ผู้ทรงคุณวิเศษโดยไม่มีความเป็นรองกัน

(๒) อรูปพรหมกัมม คือ กัมมที่อยู่ของพรหมที่ละเอียดประณีตสูงสุดไม่มีรูปร่าง มี
แต่จิตและเจตสิกเท่านั้น ผู้ที่จะไปเกิดในอรูปพรหมกัมมได้ ต้องได้บรรลุอรุณ ๔ อรูปพรหม ๔
ชั้นคือ

(๑) อากาสนัญญาตนกัมม คือ กัมมของพระ พรหมจำพวกอาศัยอากาศ
บัญญัติ คือกำหนดอากาศเว้งว่างไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์

(๒) วิญญานัญญาตนกัมม คือ กัมมของพระพรหมจำพวกอาศัยวิญญาน
บัญญัติ คือกำหนดวิญญานซึ่งไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์

(๓) อากิญจัญญาตนกัมม คือ กัมมของพระพรหมจำพวกอาศัยนัตถิภาว
บัญญัติคือ กำหนดความไม่มีอะไรเป็นอารมณ์

(๔) เนวสัณญานาสัณญายตนกัมม คือ กัมมของพระพรหมจำพวกอาศัยความ
ประณีต คือ กำหนดว่ามีสัณญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัณญาก็ไม่ใช่^{๑๕}

๒.๓ อายุขัยของเทพ

สวรรค์ทุกชั้นซึ่งเป็นที่อยู่ของเทวดานั้นก็เป็นเพียงสถานที่ ที่อยู่อาศัย แต่เทวดานั้นต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามอายุขัย เพราะสัตว์ที่เกิดมาไม่ว่าจะเป็นสัตว์ที่เกิดใน นรก มนุษย์ หรือ เทวดา ที่ยังข้องอยู่ในโลกกล่าวคือ ผู้ที่ยังมีกิเลสก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ หรือกล่าวได้ว่า สัตว์เกิดแล้วไม่ตายไม่มีเลย เทวดาก็เช่นเดียวกับมนุษย์มีเกิดมีตาย ช่วง เวลาที่มีการดำรงอยู่จากเกิดถึงตายจึงเรียกว่า “อายุ” ถ้าจะเปรียบเทียบความสุขระหว่างมนุษย์กับเทวดา แน่แน่นอนว่าเทวดาย่อมมีความสุขมากกว่ามนุษย์หลายเท่าหรือไม่อาจเปรียบเทียบกันได้เลย อายุของเทวดาก็เช่นเดียวกันเมื่อเปรียบเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วจะเห็นได้ว่าอายุของ เทวดามีมากกว่าอายุของมนุษย์หลายเท่า

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๐๖/๔๑๑-๔๑๒, พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ. ๘) ,กัมมวิลาสินี, หน้า ๔๗๑.

หรือจะเรียกว่า สุขทิพย์ อายุทิพย์ ก็ได้ หลักฐานในเรื่องนี้จะเห็นได้จากพระพุทธรูปที่ปรากฏใน
อังกุตรนิกาย อัฐกนิบาต ว่า

... วิชาชา ๕๐ ปีมนุษย์เป็นคตินหนึ่งวันหนึ่งของเทวดาชั้นจาตุมหาราช ๓๐ ราตรีโดยราตรี
นั้นเป็นเดือนหนึ่ง ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้นเป็นปีหนึ่ง ๕๐๐ ปีโดยปีนั้น เป็นประมาณอายุ
ของเทวดาชั้นจาตุมหาราช ...วิชาชา ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม
เข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการแล้ว เมื่อตายไปพึงเข้าถึงความเป็นสหาย
แห่งเทวดาชั้นจาตุมหาราชนี้เป็นฐานะที่ จะมีได้ เราหมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่า ดูก่อนวิชาชา
ราชสมบัติมนุษย์เป็นเหมือนของคนกำพร้า เมื่อเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์

วิชาชา ๑๐๐ ปี มนุษย์ ฯลฯ

วิชาชา ๒๐๐ ปี มนุษย์ ฯลฯ

วิชาชา ๔๐๐ ปี มนุษย์ ฯลฯ

วิชาชา ๘๐๐ ปี มนุษย์ ฯลฯ

วิชาชา ๑๖๐๐ ปี มนุษย์ เป็นคตินหนึ่งวันหนึ่งของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ๓๐ ราตรีโดย
ราตรีนั้นเป็นเดือนหนึ่ง ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็นปีหนึ่ง ๑๖๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็น
ประมาณอายุของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ดูกรวิชาชา ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็น
หญิงหรือชายก็ตามเข้าอยู่ในอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการแล้ว เมื่อตายไปพึง
เข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ นี้เป็นพื้นฐานที่จะมีได้ ดูกรวิชาชาเรา
หมายความว่า ข้อนี้จึงกล่าวว่า ราชสมบัติมนุษย์เป็นเหมือนของคนกำพร้า เมื่อเทียบกับสุข
อันเป็นทิพย์^{๘๐}

อย่างไรก็ตาม อายุของเทวดาเมื่อคำนวณออกมาเป็นตัวเลขจึงจะพอทำได้ แต่ก็จะทำให้การ
นับเทียบวันเดือนปีของมนุษย์มากมายนัก จึงกำหนดเป็นปีทิพย์ของอายุขัยของเทวดาจะพึงนับเป็น
กัปหรือ กัป^{๘๑} เป็นเครื่องกำหนดอายุของพรหม

๕๐๐ ปีทิพย์ เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา

๑,๐๐๐ ปีทิพย์ เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นดาวดึงส์

^{๘๐} อัง.อัฐก. (ไทย)๒๓/๑๓๓/๒๓๒.

^{๘๑} กัป หรือ กัลป์ ได้เป็นระยะเวลายาวนานเหลือเกิน ที่กำหนดว่าโลกคือ สากลจักรวาลประลัญครั้งหนึ่ง
(ศาสนาฮินดูว่าเป็นวันหนึ่งคตินหนึ่งของพระพรหม) ทำให้เข้าใจด้วยอุปมาว่าเปรียบเหมือนมีภูเขาเตี้ยล้นกว้าง
ยาว สูง ด้านละ ๑ โยชน์ ทุก ๑๐๐ ปี มีคนนำผ้าเนื้อละเอียดอย่างดีมาลูบครั้งหนึ่ง จนกว่าภูเขานั้นจะสึกหรือลื่นไป
กัปหนึ่งยาวนานกว่านั้น อ้างในพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) . พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า
๘.

๒,๐๐๐	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นยามา
๔,๐๐๐	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นดุสิต
๘,๐๐๐	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นนิมมานรดี
๑๖,๐๐๐	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี
เศษ ๑ ส่วน ๓	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นพรหมปารีสัชชา
เศษ ๑ ส่วน ๒	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นพรหมปุโรหิตา
๑	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นมหาพรหมา
๒	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นปริตรตาภา
๔	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นอัปปมาณาภา
๘	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นอาภัสสรา
๑๖	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นปริตตสุภา
๓๒	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นสุภกัณหา
๕๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นเวหฬผลา
๕๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นอัสัญญัสถ์
๑,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นอวิหา
๒,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นอดัมปา
๔,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นสุทิสสา
๘,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นสุทิสสี
๑๖,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นนอกนิฐา
๒๐,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นอาภาส้านัญจายตนะ
๔๐,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นวิญญานัญจายตนะ
๖๐,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นอาภิญญัญจายตนะ
๘๐,๐๐๐	กัป	เป็นกำหนดอายุ ของเทวดาชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ ^{๔๒}

อย่างไรก็ตาม การที่นำคำว่า “กัป” มาใช้กับพรหมก็เพราะพรหมเป็นผู้ที่มีอายุยืนยาวนาน จนกระทั่งแม้แต่พรหมเองก็ไม่สามารถที่จะกำหนดกาลอายุขัยของตนเองได้ พรหมบางคนถึงกับเข้าใจ เอาเองว่าการเป็นพรหมไม่ต้องจุติอีก มีความเป็นอยู่ชั่วนิรันดร์ เทียงแท้ ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก นั่นอาจเป็นเพราะพรหมไม่ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงด้วย กาลเวลาอันยาวนานเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆยากกับการกำหนดรู้ สมดังเรื่องราวที่ปรากฏในพจนานุกรม ที่พจนานุกรมทูลกับพระพุทธเจ้าว่า ... ข้าแต่

^{๔๒} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๖๕.

พระองค์ผู้วิรุทกซ์ ก็ฐานะแห่งพรหมนี้ เทียง ยั่งยืน ติดต่อกัน คงที่มีความไม่เคลื่อนเป็นธรรมดา ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ก็อุบายเป็นเครื่องออกไปอันยิ่งอย่างอื่นจากฐานะ แห่งพรหมนี้ไม่มี พระพุทธเจ้าได้ตอบพรหมว่า ... คุณรพพรหม ท่านสำคัญ อายุโดยยาว ก็อายุนั้นสั้น ไม่ยาวเลย คุณรพพรหม เราอายุหนึ่งแสนนิรพพุตเป็นสังขยาซึ่งมีจำนวนศูนย์๕๘ ศูนย์)^{๘๓}

๒.๘ การจุติของเทวดา

สำหรับการจุติเป็นเทพในทางพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นเราจะพบว่าประมาณอายุของเทวดาในสวรรค์ชั้นต่างๆ นั้นถือว่าเป็นสิ่งยาวนาน เมื่อเทียบกับมนุษย์ก็เป็นช่วงสั้นเพียงเล็กน้อย อย่างไรก็ตาม เราจะพบว่าเทพเจ้าเมื่อเกิดขึ้น โภกภูมิของตนแล้วเมื่อถึงระยะเวลาหนึ่งที่หมดบุญหรือติดในกามคุณ เล่นสนุกสนานมากไปก็จะหมดบุญและตกจากสวรรค์ได้ โดยหมดบุญและการเคลื่อนที่จากภพไปสู่ภพนั้นเราเรียกว่า จุติหรือการเคลื่อน ซึ่งเหตุที่จะทำให้เทพเจ้าตกสวรรค์หรือจุตินั้นก็มีดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ว่าว่า

เทวดาและมนุษย์เป็นจำนวนมากยินดีแล้ว ด้วยความเพลิดเพลินในรูปอันเป็นที่รัก ถึงความทุกข์เสื่อมหมดแล้ว (จากสมบัติ) ย่อมไปสู่อำนาจแห่งมัจจุราช พระอริยบุคคลเหล่าใดแล ไม่ประมาททั้งกลางคืนและกลางวัน ย่อมละรูปอันเป็นที่รักเสียได้พระอริยบุคคล เหล่านั้นแล ย่อมจุติขึ้นได้ซึ่งอามสแห่งมัจจุราช อันเป็นมูลแห่งวิญญูทุกข์ที่ล่วงได้โดยยาก ^{๘๔} ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลหนึ่งเล่นไปท่องเที่ยวไปตลอดคัป ร่วงกระตุก หมุกกระตุก กองกระตุก พึงเป็นกองใหญ่ เหมือนภูเขาวายุพลบรรพตนี้ ถ้าว่าใครๆ จะพึงรวบรวมกองไว้ และถ้าว่าส่วนแห่งกระตุกอันใครๆ นำไปแล้ว จะไม่พึงฉิบหายไ้^{๘๕}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวจะพบว่าเทพเจ้านั้นไม่ใช่สิ่งสูงสุดที่เป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่ง แต่เป็นหนึ่งในสัตว์โลกของจักรวาลนี้เท่านั้น ดังนั้น เทพทั้งหลายจึงมีสิทธิ์ร่วงหล่นหรือจุติจากภพภูมิของตนได้ด้วยเหตุต่าง ๆ ได้แก่ (๑) หมดบุญ หรือหมดกรรมที่ที่ส่งให้ตนเองได้มีเกิดเป็นเทพ (๒) ทำผิดกฎของสวรรค์ สวรรค์นั้นมีการปกครองกันตามแบบที่ใช้กันคือมีเทวด ภาเป็นแกนกลางในการปกครองเมื่อเทพเจ้าองค์ใดทำผิดกฎเทพผู้ใหญ่ก็จะส่งลงมาเกิดในโลกมนุษย์เพื่อใช้กรรมที่ก่อไว้ (๓) เล่นเพลินในกามคุณก็อาจจะตกหรือร่วงจากสวรรค์ลงมาเกิดเป็นมนุษย์ได้

^{๘๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๓๐/๒๐๐.

^{๘๔} พ.อุ. (ไทย) ๒๕/๕๘/๘๑.

^{๘๕} พ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๐๒/๒๑๑.